



TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
Kamupetlerinde

OSMANLI DÖNEMİNDE KUDÜS ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

*International Symposium on al-Quds
during the Ottoman Period*

29-30 Nisan/April 2017



MARMARA
ÜNİVERSİTESİ



KUDÜS
2017
KUDÜS PLATFORMU

İmH
İrfandan
Medeniyete
Hareketi

KÜLTÜR DAİRE BAŞKANLIĞI . KÜLTÜREL ETKİNLİKLER MÜDÜRLÜĞÜ



İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ



TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
Râmâçelerinde

Osmanlı Döneminde Kudüs Uluslararası Sempozyumu

*International Symposium on al-Quds
during the Ottoman Period*

29-30 Nisan/April 2017

Cevahir Kongre Merkezi



MARMARA
ÜNİVERSİTESİ



İmâh
İrfandan
Medeniyete
Hareketi

Düzenleme Kurulu/Organizing Board

Prof. Dr. Cengiz Tomar (Marmara Üniversitesi) (Düzenleme Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Casim Avcı (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yüksel Çelik (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuh Arslantaş (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin Avcı (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Amir Pasiç (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Mohammad H. Ghosheh (Ürdün)
Dr. Ibrahim Rabaia (Filistin)
Dr. Rami Nasrallah (Filistin)
Dr. Ziad al-Madani (Bahreyn)

Bilim Kurulu/Scientific Board

Büyükelçi Doç. Dr. İbrahim Kalın (T.C. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü ve Genel Sekreter Yardımcısı)
Prof. Dr. Erhan Afyoncu (Milli Savunma Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Musa Yıldız (Ahmet Yesevi Türk-Kazak Ü. Miteveli Heyet Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa Küçükaşçı (Marmara Üniversitesi/Topkapı Sarayı Başkanı)
Prof. Dr. Murteza Bedir (İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Ali Köse (Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Ün. Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Attilio Petrucelli (İtalya)
Prof. Dr. Mohammad H. Ghosheh (Ürdün)
Prof. Dr. Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Prof. Dr. Tufan Buzpınar (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Amir Pasiç (Bosna Hersek)
Prof. Dr. Cengiz Tomar (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Casim Avcı (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuh Arslantaş (Marmara Üniversitesi)
Dr. Ziad al-Madani (Bahreyn)
Doç. Dr. Burhan Köroğlu (Bahçeşehir Ün. MEDAM Direktörü)
Dr. Roberto Mazza (İtalya)
Doç. Dr. Ertuğrul Boynukalın (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin Avcı (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Davut Hut (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat Uluskan (Marmara Üniversitesi)

29 Nisan 2017 Cumartesi / 29 April 2017 Saturday

10.00-11.15

Açılış ve Protokol Konuşmaları / **Opening Ceremony**

11.30-13.00

AÇILIŞ OTURUMU OPENING SESSION

Kudüs'te Osmanlı Hâkimiyeti
Ottoman Domination in al-Quds

Başkan/Chair: Musa Yıldız

Feridun Emecen

Kudüs: Fetih ve İlk Osmanlı Hâkimiyeti
Al-Quds: The Conquest and First Years of Ottoman Domination

Muhammed H. Ghosheh

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538-1540 Tarihlerinde Yeniden İnşasından
Önce Kudüs Sur ve Kapıları
*The Walls and Gates of Jerusalem before and after Sulayman's
Rebuilding Project of 1538-1540*

Ibrahim Rabaia

Osmanlı Şerhiyye Sicillerine Göre Kanunî Sultan Süleyman'ın
Mescid-i Aksâ'daki Dinî, İctimaî ve İktisadî Eserleri)
*Religious and Social Effects the Great Sultan Sulaiman's
at Al Aqsa Mosque through the Ottoman records*

Khaleel Tufakji

القدس في بداية العهد العثماني ومشاريعه التطورية
Osmanlıların İlk Döneminde Kudüs ve İmar Projeleri

13.00-14.00 Öğle Arası / **Lunch Break**

29 Nisan 2017 Cumartesi / 29 April 2017 Saturday

14.00-16.00

II. OTURUM SESSION II

Kudüs'te Gayrimüslimler
Non-Muslims in al-Quds

Başkan/Chair: Cengiz Tomar

Mustafa Öksüz

Kudüs Sancağında Hıristiyan Nüfus (16. Yüzyıl)
Christian Population in al-Quds Sanjaq, 16th Century

Yasemin Avcı-Ömür Yazıcı Özdemir

Hıristiyanlığın En Kutsalı Kamame Kilisesi'nde Osmanlı Mirası ve Statüko Meselesi
*Ottoman Heritage and Status Quo Problems of Holy Sepulchre
as the Most Blessed in Christianity*

Abdallah Marouf Omar

Osmanlı Kudüs'ü ve Yahudileri
Ottoman Jerusalem and Its Jews

Gülcan Avşin Güneş

Kudüs Hıristiyanlarının Gündelik Yaşamından Kesitler:
Kilise Merkezli Meseleler ve Osmanlı Yönetimi
*Passages from the Daily Life of Jerusalemite Christians:
Church-centered Problems and the Ottoman Administration*

Ara/Coffee Break

29 Nisan 2017 Cumartesi / 29 April 2017 Saturday

16.15-18.15

III. OTURUM SESSION III

Eğitim ve Arşivler
Education and Archives

Başkan/Chair: Erhan Afyoncu

Şerife Eroğlu Memiş

Merkez'den Yerele: İstanbul ve Ebu Dîs Arşivlerine göre Mağaribe Mahallesi

*From Imperial to Local: Istanbul and Abu Dis Archives about
Magharibah Neighborhood*

Lora Gerd

Osmanlı Kudüs'ü ile alakalı St. Petersburg Arşivindeki Belgeler

St. Petersburg Archive Documents on Ottoman Jerusalem

Esra Evsen

16. Asır Kudüs'ünde Bir Müessese: Tâziyye Medresesi

An Ottoman Institution in the 16th Century Jerusalem: Taziyya Madrasa

Hasan H. Güneş

Melik Efdal Medresesi ve Kurumsal Devamlılığının Arka Planı

Malik al-Afdal Madrasa and the Background of the Institutional Continuity

8

30 Nisan 2017 Pazar / 30 April 2017 Sunday

09.30-11.30

IV. OTURUM SESSION IV

19. Yüzyılda Kudüs
al-Quds in the 19th Century

Başkan/Chair: Yüksel Çelik

Mahmoud Yazbak

Kudüs: Yeni Bir Filistin Sancağının Doğuşu, 1874-1914

Jerusalem: The Birth of A New Palestinian Sanjaq, 1874-1914

Saleh Ali al-Shora

الدور الإنجليزي المبكر في توطین اليهود في القدس

Kudüs'te İlk Dönem Yahudi İskânında İngilizlerin Rolü

Naela Alwaari

Kudüs'te Yabancı Konsoloslukların Faaliyet ve Rollerini

The Role and Activities of Foreign Consulates in Jerusalem

Muhammed M. al-Hizmawi

من مظاهر الاهتمام العثماني بمدينة القدس الشريف

– الصرة السلطانية- دفتر الصرة السلطانية لعام 1865م أنموذجاً

Osmanlıların Kudüs'e Gösterdikleri Ehemmiyetin bir Göstergesi olarak

Surre-i Sultani: 1865 Surre Defteri Örneği

Ara/Coffee Break

9

30 Nisan 2017 Pazar / 30 April 2017 Sunday

11.45-13.00

V. OTURUM SESSION V

Kudüs'ün Osmanlının Son Günleri
The Last Days of Ottomans in al-Quds

Başkan/Chair: Mustafa S. Küçükaşçı

Issam Nassar

Bir Osmanlı Şehri Olarak Kudüs'ün Son Günleri: Mahalli Anlatımlara Dayalı Bir Çalışma
Jerusalem on Its Last Day as an Ottoman City: A Study Native Accounts

Roberto Mazza

Kurtarıldı, Fethedildi veya İşgal Edildi? 11 Aralık 2017'de Allenby
Kudüs'e Girdiği ve Herşeyin Değiştiği Gün
*Liberated, Conquered or Occupied? 11 December 1917 the Day Allenby Entered
Jerusalem and Everything Changed*

Abla Said Muhtadi

القدس والدولة العثمانية عشية الحرب العالمية الأولى
I.Dünya Savaşı Arefesinde Kudüs ve Osmanlı Devleti

Reyhan Ekşioğlu

Osmanlılar Döneminde Kudüs İmgesi
The Image of al-Quds during the Ottoman Period

13.00-14.00 Öğle Arası /Lunch Break

10

30 Nisan 2017 Pazar / 30 April 2017 Sunday

14.00-16.00

VI. OTURUM SESSION VI

Vakıflar ve İlmî Hayat
Pious Foundations (al-Awqaf) and Scholarly Life

Başkan/Chair: Adnan Çevik

Ziad al-Madani

استثمار الأوقاف في القدس في القرن السابع عشر الميلادي
17. Yüzyılda Kudüs'te Vakıf Yatırımları

Alaattin Dolu

18. Yüzyılda Kudüs'te Nüfuz ve Servet
Power and Wealth in the 18th Century al-Quds

Mustafa Güler

Bugüne Uzanan Tarihi ile Halilürrahman Vakfı Bir Filistin Köyü: Halhul
A Palestine Village as a waqf of Khaleel al-Rahman with its History up to now: Halhul

Banan M. Salahaddin

الحياة العلمية والثقافية لمدينة القدس أواخر القرن السابع عشر الميلادي من خلال رحلة النابلسي المسماة ب:
الحضرة الأنسية في الرحلة القدسية
*Nablusi'nin al-Hadratü' l-Ünsiyye fi Rihleti'l-Kudsiyye adlı Seyahatnamesine göre
17. Yüzyıl Sonlarında Kudüs'te İlmî ve Kültürel Hayat*

Ara/Coffee Break

11

30 Nisan 2017 Pazar / 30 April 2017 Sunday

16.15-18.15

VII. OTURUM SESSION VII

Mimari

Architecture

Başkan/Chair: Casim Avcı

Ruba Kasmó

Memlúkler'den Osmanlılar'a Kudüs, 16. Yüzyılda Osmanlı Kentsel Müdahalesinin Bir Analizi

Jerusalem from the Mamluks to the Ottomans, an Analysis of the Ottoman Urban Interventions in the 16th Century

Ömer Dabanlı

Kudüs'teki 16. Yüzyıl Osmanlı Vakıf Yapılarının Korunması Üzerine Değerlendirmeler

Some Evaluations on the Preservation of the Ottoman Waqf Buildings in 16th Century Jerusalem

Lana Kudumoviç

Kudüs'te Osmanlı Kentsel Mirası: Koruma, Sorunlar ve İmkânlar

Ottoman Urban Heritage of Jerusalem, Preservation, Challenges and Potentials

Alidost Ertuğrul

Kudüs'ün Geç Osmanlı Döneminde Dönüşümü

Transformation of al-Quds in the Late Ottoman Period

18.30 Kapanış/Closing Session

BİLDİRİ ÖZETLERİ

ABSTRACTS

KUDÜS: FETİH VE İLK OSMANLI HÂKİMİYETİ

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Her üç dinin belki de yegâne mukaddes kenti olan Kudüs'e karşı Osmanlı ilgisi, muhtemelen beylik halinden devlete dönüşme merhalesi sırasında başlamıştır. Yıldırım Bayezid'in Memlüklerle giriştiği ilk siyasi/askeri çatışma dönemini işaret ettiğini düşündüğümüz söz konusu bilgilendirmenin ilk serpintilerinin Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın saltanat yıllarında ortaya konan ilk Türkçe telifatta rastlanmakta olması tesadüfi olmamalıdır. Nihayet Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık savaşı sonrasındaki "Kahire seferi" sırasında bu mukaddes şehir kesin olarak Osmanlı idaresi altına girerken bizzat padişahın hususi olarak ziyaret ettiği bir kent olarak da kudsî vasfına layık bir "iltifata" mazhar olmuştur. Burada Kudüs'ün Osmanlı idaresine geçişi, Sultan Selim'in ziyareti ve sonrasında bir Osmanlı kenti haline dönüşünün resmi belgelere yansıyan ilk bilgileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

THE WALLS AND GATES OF JERUSALEM: BEFORE AND AFTER SULAYMAN'S REBUILDING PROJECT OF 1538-40

Prof. Mohammad H. Ghosheh

Jordan

In the History of Jerusalem, the late Mamluk and early Ottoman periods, especially the 15th and 16th centuries, can count as a particularly rewarding field of study, because a rich variety of sources gives access to information's of a kind which are unavailable for other periods.

Among them is the invaluable history of Jerusalem written in 1494 by the Chief Judge of Jerusalem, the historian Mujir el-Din, but perhaps more important as a primary source are the Islamic Law Court Records, which tell us a great deal about the transitional period between the Mamluks and the Ottomans.

A close study of documents from the Mamluk and Ottoman period has revealed some unexpected statements which ultimately lead to a "rediscovery of Jerusalem before 1540". They indicate that the plan of Jerusalem in the Mamluk period was radically different from the city after the Ottomans Sultan Sulayman the magnificent rebuilt the city walls of Jerusalem.

In my lecture, I suggest that Sulayman did in fact radically change the course of the city wall, especially on the west and south sides. I postulate the existence of a Mamluk city wall, the course of which was different from the Ayyubid and Crusader walls. The area included by the Mamluk wall was smaller than the Ottoman walled city of Jerusalem which we all know in present time.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN TARAFINDAN 1538-1540 TARİHLERİNDE

YENİDEN İNŞASINDAN ÖNCE KUDÜS SUR VE KAPILARI

Prof. Dr. Mohammad H. Ghosheh

Ürdün

Kudüs tarihinde, geç Memlük ve erken Osmanlı dönemleri, özellikle 15. ve 16. yüzyıllar, hususiyetle ödüllendirici bir çalışma alanı olarak sayılabilir; Zira kaynakların zenginliği ve çeşitliliği, diğer dönemler için kullanılmayan türdeki bilgilere erişimi mümkün kılmaktadır.

Bunlar arasında Kudüs baş kadısı, tarihçi Mücirüddin el-Uleymi tarafından 1494'te yazılan ve belki de Memlükler ve Osmanlılar arasındaki geçiş dönemi hakkında bize çok şey anlatan, İslam Hukuk Mahkemesi Kayıtları açısından birincil kaynak olarak daha önemli olan Kudüs'ün paha biçilmez tarihi bulunmaktadır.

Memlük ve Osmanlı dönemine ait belgelerin yakından incelenmesi, sonuç olarak "1540'dan önce Kudüs'ün yeniden keşfedilmesine" yol açan bazı beklenmedik ifadeleri ortaya çıkarmıştır. Buna göre; Memlük dönemindeki Kudüs şehir planının, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın Kudüs surlarını yeniden inşa etmesinden sonraki dönemden tamamen farklı olduğu belirtilmektedir.

Bildirimde, Sultan Süleyman'ın surların yeniden inşası sırasında, özellikle de batı ve güney tarafındaki surların güzergâhını kökten değiştirdiğini savunuyorum. Güzergâhı Eyyûbi ve Haçlı surlarından farklı olan bir Memlük surunun var olduğunu öne sürüyorum. Memlük surunu içeren alan, günümüzde hepimizin bildiği etrafı surlarla çevrili Osmanlı kenti Kudüs'ten daha küçüktü.

الأثار الدينية والاجتماعية والاقتصادية للسلطان سليمان القانوني في المسجد الأقصى الشريف
من خلال سجلات القدس العثمانية

د. إبراهيم ربايعه

تتناول هذه الورقة تجليات المشهد العلمي في القدس الشريف في ضوء أعمال السلطان سليمان العلمية على قراءة القرآن ودروس العلم في المسجد الأقصى الشريف والصخرة المشرفة، رغبت الدراسة في سبر أغوار هذا الموضوع بعد أن كشفت المصادر لاسيما سجلات محكمة القدس الشرعية العثمانية عن هذا الدور، حتى أن أعماله العلمية التي تركزت في قراءة القرآن في المسجد الأقصى والصخرة المشرفة شكلت حالة فريدة استمرت عامرة فاعلة خلال العصر العثماني في القدس، حيث كان ذلك سببا رئيسا في إعداد هذه الدراسة.

إن الباحث في تاريخ القدس خلال الفترة العثمانية يجد أن هذه الدولة أولت القدس عناية فائقة لما لها من مكان دينية في نفوس المسلمين، وكان السلطان سليمان خير مثال على ذلك، حتى أنه أعاد تأهيل المدينة من خلال توفير كل ما تحتاج من الاستقرار وفرض الأمن والدعم المالي، حتى أصبحت مركز إشعاع فكري يقصده المسلمين من كل مكان.

لقد تجلت أعمال هذا السلطان في بناء الأسوار التي ما زالت موجودة حتى هذا اليوم، وأن الناظر لها يدرك أن هذا العمل الضخم لا يقوم به إلا سلطان عظيم حريص كل الحرص على هوية هذه المدينة الإسلامية، كما أنه قام بتوفير المصادر المائية للمدينة من خلال مشروع قناة السبيل التي جلبت من خلالها الماء للقدس من منطقة تبعد عنها 30 كم، وبعد أن وفر الأمن بالأسوار والاستقرار بالماء، قام بحبس أوقاف كثيرة عليها حتى تبقى عامرة كما أنه سيرة الصدقات السلطانية من استنبول إلى القدس والتي تعرف بالصرّة الرومية التي توجه لجميع الفئات في القدس.

وقد توج السلطان أعماله بأوقافه العلمية على القراءة والحفاظ لكتاب الله تعالى في المسجد الأقصى الشريف، حيث بعث نسخ كثيرة من القرآن إلى القدس حتى تقرأ كل يوم في الأقصى الشريف، وقد لوحظ أنها كانت من أهم الأوقاف العلمية وأكثرها فائدة وأنفعا للمسلمين، فهي تعمل على إكساب المدينة هالة دينية ترقى إلى مكانتها الرفيعة عند المسلمين، وتساعد في استقرار العلماء والطلاب والخدام العاملين في المسجد الأقصى الشريف من خلال صرف الأجور من الأوقاف التي حبسها السلطان سليمان العظيم.

على الرغم من أهمية هذه الأعمال التي قام بها السلطان سليمان إلا أنها لم تلق اهتماما من الباحثين، فأردت من خلال هذا البحث أن أبرز بعضا من أعماله الجليلة في القدس والتي مهما تكلمنا عنها لا نوفيها حقها، وقد اعتمدت في هذه الدراسة على سجلات القدس الشرعية العثمانية التي تغطي 400 عام والتي تعد المصدر الرئيس لتاريخ القدس الشريف العثمانية، كما أثرت الدراسة التركيز على أهمية هذا الوقف العلمي مع إبراز أقسامه والفئات العاملة فيه من خلال دفتر صرف الأجور خلال سنة 1077هـ/1667م.

OSMANLI ŞERİYYE SİCİLLERİNE GÖRE KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN
MESCİD-İ AKSÂ'DAKİ DİNÎ, İCTİMAÎ VE İKTİSADÎ ESERLERİ

Dr. İbrahim Rabaia

Kudüs Açık Üniversitesi

Bu çalışma, Sultan Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'da ve Kubbetü's-Sahra'da Kuran okunmasına ve ilim dersleri düzenlenmesine yönelik ilmî çalışmaları ışığında Kudüs'teki bilimsel manzaranın tezahürünü ele almaktadır. Çalışmamız, Kudüs Şeriyeye Sicilleri kaynak olarak rolünün ortaya çıkmasından sonra bu konunun ayrıntılarını araştırmak istemiştir. Sultan Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'da ve Kubbetü's-Sahra'da kuran tivaleti üzerine yoğunlaşan ilmî çalışmaları, Kudüs'teki Osmanlı dönemi boyunca etkili ve en güzel bir şekilde devam eden ve eşi olmayan bir durum oluşturmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında başlıca sebep de budur.

Araştırmacı, Osmanlı dönemi Kudüs tarihini incelediğinde görür ki bu devlet, Müslümanların gönüllerindeki dinî mekânları barındırdığından ötürü Kudüs'e büyük bir önem atfetmiştir. Sultan Süleyman bu durum için güzel bir örnektir hatta kendisi, malî yardımları, emniyetin sağlanmasını ve istikrarın korunması hususunda ihtiyaç duyulan her şeyi ziyadesiyle sağlamış ve şehri yeniden bayındır bir hale dönüştürmüştür. Böylece Kudüs, Müslümanların bütün bölgelerden yolunu tuttuğu ışık saçan bir düşünce merkezi haline gelmiştir.

Bu sultanın çalışmaları, günümüzde de mevcut olan şehir surlarının inşasında görünmektedir. Öyle ki surlara bakan kişi, bu devasa çalışmayı büyük bir sultandan ve bu İslam şehrinin kimliğini koruması konusunda herkesten daha hırslı bir kimseden başkası yapamaz. Aynı şekilde Sultan Süleyman, Kudüs'ten 30 km uzaklıktaki bölgeden su getiren kanallar inşa ettirerek şehrin su kaynaklarını da artırmıştır. Sultan Süleyman İstanbul'dan, Surre Rûmiye olarak bilinen ve Kudüs'teki bütün cemaatlara tahsis edilen sultan bağışlarını Kudüs'e gönderdiği gibi suyun, surlar sayesinde de emniyetin ve istikrarın artmasından sonra bayındır olarak kalsın diye şehir için pek çok vakıf kurmuştur.

Sultan, çalışmalarını Allah'ın kitabının tilaveti ve korunması için Mescid-i Aksâ'da kurduğu ilmî vakıflarla taçlandırmış, Aksâ-i Şerif'te okunması için pek çok Kuran nüshası göndermiştir. Bu vakıfların en önemli ve en faydalı ilmî vakıflar olduğu müslümanların bunlardan çokça yararlandığı görülmektedir. Bu vakıflar, şehrin dinî halkalar kazanması için çalışmış ve Müslümanlar katındaki yüksek mevkisine ulaşmıştır. Büyük Sultan Süleyman'ın kurduğu vakıfların ödediği ücretler Mescid-i Aksâ'daki ulemanın, öğrencilerin ve hizmetlilerin istikrarına yardımcı olmuştur.

Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği bu çalışmalar, önemine rağmen ne var ki araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Ben de bu çalışma vasıtasıyla Sultan Süleyman'ın Kudüs'teki parlak çalışmalarından bazılarını ortaya koymak istedim filhakika biz bu vakıflar hakkında her ne kadar konuşsak da hakkını teslim edemeyiz. Bu çalışmamda, 400 yılı kapsayan ve Osmanlı dönemi Kudüs tarihinin ana kaynaklarını oluşturan Kudüs'teki Osmanlı mahkemesi şeriyeye sicillerini temel aldım. Yine bu çalışma, M.1667-H.1077 senesi ücret defteri vasıtasıyla, bölümlerini ve hizmetli sınıflarını ortaya koyarak bahsedilen ilmî vakfın önemine odaklanmak istemiştir.

خارج مدخل السوق من ٢٨ حانوت في عام ١٥٦٤ م- إلى ٣٢ حانوت في عام ١٥٣٣ م^{١١}. وبناءً على هذا التطور فقد ارتفعت الاجرة لهذه الحوانيت ، مما يدل على ازدهار التجارة في السوق. ونتيجة لازدياد الفعاليات الاقتصادية في هذا السوق فقد فرض على مستأجري الخان وحوانيتها مبلغ ٨٠٠٠ بارة سنوياً بدل ٢٠٠٠ لذلك اشتكى المسؤولون عن وقف قبة الصخرة الى الباب العالي^{١٢}.

وادعوا أنه لا يمكن رؤية ال ٢٠ بارة المذكورة أجراً ملائماً (اجر مثالي)^{١٣}. فسمح لهم بزيادة دخلهم من الخان بعد أن أجرى قاضي القدس تحقيقاً في الموضوع^{١٤}. ومن الصعب الحكم إذا كانت السلطات هي التي بادرت الى تطوير سوق القطانين أم أن القائمين على الوقف هم الذين بادروا الى تنفيذ تلك الاصطلاحات بسبب المصالح الدينية والاقتصادية، وكان حصول كل ذلك بإشراف مكتب الحرمين الشريفين في القسطنطينية عاصمة الامبروطورية العثمانية.

إن تطوير سوق القطانين لم يكن عملاً وحيداً في المدينة بل تمشى ذلك مع السياسة العامة للادارة العثمانية وخاصة في الاسواق الجديدة التي كانت تحت تصرف الحرمين الشريفين ، منها سوق الخضرة^{١٥} . الذي جرى توسيعه في عام ١٥٦٣. فقد حضرت مجموعة من التجار (غالبيتهم من اليهود والبعض من المسلمين والمسيحيين) الى القاضي وطلبوا إنذاراً بتنظيف المكان وتعميره. وبعد أن أخذوا على عاتقهم مسؤولية دفع المصاريف المتعلقة بذلك اعطيت التعليمات الى (المعمارباشي) لإتخاذ الاجراءات والخطوات اللازمة بما فيها تثبيت بوابات الحديد في المدخل^{١٦}. ومنذ عام ١٥٦٣ اصبح يطلق عليه أسم السوق الجديد ، وتم تأجير الحوانيت لمدة تسع سنوات متواصلة ، وليس كما كان معهوداً في السابق أي من سنة الى ثلاث سنوات فقط لقد كان هدف التأجير لمدة طويلة لتشجيع التجار لبذل مزيداً من الجهود واستثمار الاموال من أجل زيادة الفعاليات الاقتصادية فيه حيث تزيد ارباحهم. بعد مرور عشرين عاماً تغير اسم السوق ، حيث يصحح اسمه (سوق السلطان) عرفاناً بالجميل والجهود التي بذلت من قبل السلطان سليمان القانوني^{١٧}. أما سوق العطارين فقد جرى تجديده في عام ١٥٦٥، وتم تشييد مبنى جديد تفصل الجدران المبنية بإحكام بينه وبين السوق القديم وإقفال بوابتين. ولم تقتصر العملية على اضافة الحوانيت اليه وإنما تم تعميمه وتطويره مما أدى الى أن يطلق عليه أسم سوق العطارين الجديد لتمييزه عن السوق القديم^{١٨}.

كما قام بتعمير قبة الصخرة عام (١٥٤٢) وإعادة تبيطها ، وعمر جدران الحرم وأبوابه وأغلق الباب المعروف (الباب الذهبي) وفتح الباب المعروف (سنتامريم) الاسباط وعمر الباب الغربي لقبة الصخرة وعمر الباب الغربي لقبة الصخرة ، وجدد القاشاني الذي نراه في قبة السلسلة من الداخل . وانشأ مسجداً فوق جبل الزيتون عام (١٥١٧) أنشأه في الموضع الذي كانت تقوم عليه كنيسة الصعود. وفي عهده انشئت التكية المعروفة (خاصلي سلطان العمارة) التي انشأها زوجته الروسية(روكسيلانه) ١٥٥٢ . (خرم شاه). وانفقت عليها الاوقاف ومصادر التمويل لتكفي نفسها بنفسها . وتسمح لها بأن تستمر عبر القرون. وهذا إن دل فإنه يدل على بروز دور المرأة في الحياة الاجتماعية والسياسية للدولة العثمانية

لقد شهدت مدينة القدس في الفترة العثمانية الهدوء الامني والازدهار النسبي ، فهي مركز لإداء الشعائر الدينية ، وقام العثمانيون بمحاولات عديدة لتشجيع النشاطات الاقتصادية ، وجعلها على مستوى عالٍ فقد لاحظنا الاهتمام بالامور الحياتية من جلب المياه من أماكن بعيدة والتطوير الاقتصادي من بناء الاسواق والخانات التي جاءت لرفع المستوى المعيشي للسكان. أن فترة حكم السلطان سليمان القانوني (١٥٢٠-١٥٦٦) التي تعتبر الفترة الذهبية للامبراطورية العثمانية تنسجم ليس فقط مع مشروع بناء الاسوار وإنما مع الكثير من أعمال الترميم والبناء والازدهار الاقتصادي وعليه يمكننا أن نقول في الختام أن هذه الفترة ، فترة ازدهار السلطة العثمانية في القدس.

- ١١ سجل - مجلد ٤٥ - ٣٥٥ وكذلك مجلد ٤٨ ، ص ٤٠٤.
- ١٢ جرى ترميم خان القطانين في عام ١٩٨٠ بعد أن تم إهماله لفترة طويلة ، وأصبح اليوم سوقاً يحتوي على حوانيت مختلفة الاستعمال . وجزءاً منه تابع لجامعة القدس.
- ١٣ نص الفرمان (سجل مجلد ٤٧ ص ١٨٨) واضح جداً فيما يتعلق بربط النشاطات المتجددة في هذه السوق بالحكم العثماني «حوانيت الخان المذكور أعلاه) ذاع صيته أثناء الحكم العثماني ومنذ أن تم تأجيرها مقابل (١٠) الآلاف بارة.
- ١٤ في المجلدات السابقة هنالك ذكر لدار الخضرة التي كانت قائمة في خان الوكالة (سجل - مجلد ١٧- ص ١٠٦ ، مجلد ٢٩ ص ١٦٥).
- ١٥ سجل - مجلد ٤٤ - ص ٣٨٢ ، ص ٤٢٤.
- ١٦ سجل - مجلد ٤٤ ص ٤٤٨ ، ص ٤٦٢.
- ١٧ سجل مجلد ٢٩ ص ٢٩ ١٦٥ / ١٥٥٥ ، مجلد ٦٤ ص ٤٠ / ١٥٨٥.
- ١٨ سجل ، مجلد ٤٦ ص ١٤٣ ، لقد انيط (بالمعمار باشي) إتمام هذه المهمة ولكونه غنياً فقد كان بمقدوره استئجار المكان من ناظر الحرمين.

القدس في بداية العهد العثماني ومشاريعه التطورية

خليل التفكجي

أهتم العثمانيون اهتماماً كبيراً بمدينة القدس وخاصة باعتبارها جزءاً من الامبروطورية العثمانية ، ولمكانتها الدينية، باعتبارها أولى القبلتين وثالث الحرمين الشريفين كما كانت قوافل الحج التي تمر في بلاد الشام بعد أداء الفريضة لا بد ان تمر بالمدينة . فقد تم وضعها في سلم أولويات إهتمامها، وعلى هذا الاساس وحفاظاً على مكانتها وللدفاع عنها فقد قام السلطان سليمان القانوني ببناء أسوار القدس. وقد أصبحت هذه المبادرة معروفة لدى الجميع نظراً لأن تاريخ البناء نُقش في الكتابات التي تُزين البوابات الرئيسية للحرم . كما أن مشاريع أخرى قد بادروا اليها لجلب المياه من خارج المدينة فانشئت بركة السلطان بسبيلها المشهور في الجزء الجنوبي الشرقي من باب الخليل (جورة العناب) . بالإضافة الى القنوات التي حفرت لتصرف المياه التي تم جلبها للمدينة ، واتجهت جميعها نحو الحرم، والمنطقة المحاذية له. وقد وجهت المياه في ثلاثة سُبل داخل حدود الحرم وخمسة خارجة (أثنيتين شمالاً، وثلاثة غرباً). وتم إستغلال أثنين إضافيين للحمامات العامة. كان الهدف من إيصال هذه المياه للغسل والوضوء قبل الصلاة . ومن هنا نرى ارتباط هذه السبل الواضح بالحرم وتشهد على ذلك أماكن تواجدها على مقربة من المداخل الرئيسية للحرم. وإضافة الى أهمية هذه السبل في الطهارة فإن لها أهمية أخرى في الحياة العامة . من مياه الشرب وخاصة وأن مدينة القدس تعتبر فقيرة بالمياه. مما أدى بالسلطان العثماني الى جر المياه لمدينة القدس من المنطقة الجنوبية من نبع كوزيبيبة حتى قرية إرطاس وانشاء برك المياه(برك سليمان) وتوصيلها الى المدينة عن طريق انابيب وقد تم الإنتهاء من هذا المشروع عام ١٥٤١. ومُنذ ذلك الوقت وحتى عام ١٩١٧ وصلت المياه الى جميع الاماكن داخل البلدة القديمة بشكل متساوٍ كما ذكر (ان نقص الماء ينقص عن الجميع وإن زاد يزيد للجميع)^١.

وكان بناء الاسوار وتزويد المدينة بالماء بهدف بالدرجة الاولى الى الحماية الامنية وزيادته ورفع مستوى المعيشة للسكان، الامر الذي من شأنه أن يؤدي الى زيادة عدد السكان وتحسين الظروف الاقتصادية والأمن الديني. والقدس في القرن السادس عشر أصبحت مركزاً اقتصادياً فعالاً يعج بالحياة، زرعت قطع من الارض داخل الاسوار وخارجها بالخضروات، كما كانت هناك كروم وبساتين حملت ثماراً متعددة (العنب، الزيتون ، المشمش، الاجاص، وغير ذلك) وتعود بعض تلك البساتين الى عصر المماليك. والبعض الى عصر الادارة العثمانية وهو ما يسمى (بالغراس، المستجد) وبالرغم من ذلك لقد كانت الزراعة ذات أهمية ثانوية من الناحية الاقتصادية ، والسبب في ذلك يعود الى قلة المياه في المدينة والمنطقة . واعتمدت القدس في إقتصادها في تلك الفترة وحتى الآن على ظهورها بالتزويد بالغذاء . واعتمدت المدينة في إقتصادها على الصناعات والحرف وهي أكثر إنتاجية من الناحية الاقتصادية، (المعاصر، المصابن^٢، المطاحن^٣، وحياسة الكتان^٤، وصناعة الاسلحة) هي بعض الامثلة لمُنتوجات المدينة التي سدت الحاجة المحلية كما تم تصديرها وتقسيم المعاصر الى نوعين (معاصر زيت الزيتون حارة باب العمود (سجل/ مجلد ٨ ص ٢٦٨). (معاصر السمسم) وتلك التي إستخرجت الزيت من السمسم (سيرج) في حارة الشرف.

أما النوع الثالث في إقتصاد المدينة فهو التجارة ، ومع أن الحوانيت ذكرت في أماكن مختلفة من المدينة إلا أن التجارة الاساسية جرت في الاسواق التي تم تحديدها بدقة . ومن الاسواق التي ورد ذكرها في (السجل مجلد ٦١ ص ٣٣٧). سوق التجار، سوق العطارين، سوق الخضرة والباشورة^٥ السوق الكبير، سوق الصياغ (انظر الخارطة) .

ومن الصعب الحكم على هذه القائمة إن كانت كاملة أم لا. كما توجد صعوبة كبيرة في فهم عدم وضع السوق الكبير تحت إشراف المسؤولين عن حراسة الاسواق. ومع ذلك فقط سقط أحد أهم الاسواق في القدس القديمة هو (سوق القطانين) أو سوق الفطن . ويحتمل أن يكون هو سوق التجار الذي سبق ذكره او السوق الكبير. وأعتبر خان القطانين(خان تنكز) أحد المراكز التجارية في القدس وكان كثير من الحوانيت ، والمخازن خلف جدرانها، كما كثرت الحوانيت على جانبي مدخله وما زال الخان قائماً من عصر المماليك (جامعة القدس) وكان وقفاً لقبة الصخرة . وقد أهملته السلطات والمسؤولون عن إدارة الاوقاف منذ أواخر عصر المماليك مما تسبب في تشويه شكله الخارجي كما تدهور من ناحية وظيفته وأغراضه وبعد إتمام مشروع المياه بسنوات قليلة، وفي عام ١٥٤٤ جرت محاولة لترميم هذا الخان ولمدة تزيد عن اسبوعين جرى تنظيف الحوانيت من القمامة التي تراكمت فيها خلال سنوات كما تم تثبيت البوابات ، وبذل النجارون والدهانون جهوداً كبيرة في تجديد المخازن والحوانيت^٦ . وهنالك محاولات أخرى جرت فيما بعد وخاصة خلال القرن السادس عشر لتحسين ظروف المكان^٧ . كما وجدت إشارات الى النتائج الايجابية والتقدم الذي طرأ على هذه المشاريع التطورية بازدياد الحوانيت

- ١ عارف العارف - تاريخ قبة الصخرة المشرفة والمسجد الأقصى . القدس ١٩٥٥- ص ٢١٤ - ٢٢٠)
- ٢ سجل مجلد ١٤ - ٣٠٣٠ - سجلات المحكمة الشرعية بالقدس.
- ٣ سجل مجلد ٨٠ ص ٢٦٢
- ٤ سجل مجلد ٨٠ ص ٧١
- ٥ سجل مجلد ٨٠ ص ٩٦
- ٦ سجل مجلد ٨٠ ص ٣٨٣
- ٧ سجل مجلد ٥٨ ص ٣٢٧
- ٨ سجل مجلد ٦١ ص ٢٠٦ تشمل قائمة بالاسواق التي انيطت حراستها بالمسؤول عن الامن (السوياشي) في القدس.
- ٩ سجل - مجلد ١٧ ص ٢٠٤ هنالك ذكر لقائمة مفصلة بالاشغال والمصاريف التي انفقت عليها.
- ١٠ سجل - مجلد ٤٤ ص ١٧٦.

OSMANLILARIN İLK DÖNEMİNDE KUDÜS VE İMAR PROJELERİ

Halil et-Tüfekçi

Harita ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Dairesi Müdürü/ Kudüs

Osmanlılar, özellikle İmparatorluğun bir parçası olarak ve ilk iki kıbleden birincisi ve iki kutsal şehrin üçüncüsü olması sebebiyle kesbettiği dinî konumundan ötürü Kudüs şehrine büyük bir önem atfetmişlerdir. Zira hac farızasını yerine getirdikten sonra Biladü's-Şam'a uğrayan hac kabileleri mutlaka Kudüs'e uğradı. Kudüs'ün önem verilerek, öncelikler basamağındaki yeri teslim edilmiştir; bu esasa göre konumunu korumak ve şehri savunmak için Kanunî Sultân Süleyman Kudüs Surları'nı inşa ettirmiştir. Bu girişim, surlara her bakan kişi tarafından onun tanınmasını sağlamıştır çünkü surların inşa tarihi harem ana kapısının süsleyen kitabelere nakşedilmiştir. Şehre su getirilmesi için açılan ve tamamının harem kısmı ile buraya bakan bölgeye yöneldiği kanallara ek olarak yapılan diğer bir girişim ise şehir dışından su getirilerek Babü'l-Halil'in güneydoğu kısmında sebebiyle meşhur Berketü's-Sultân (Sultân Sarnıcı) inşa edilmesidir. Sular, üçü harem bölgesinin içinde olan beş sebil aracılığıyla dağıtılmıştır. Ayrıca iki adet de umumî hamam için kanal açılmıştır.¹⁹ Bu suların getirilmesindeki maksat, namazdan önce abdest ve gusül alınmasıdır. Bu mekânların harem bölgesinin ana girişlerinin yakınında olmasından dolayıyla bu sabil-lerin harem bölgesiyle bağlantılı olduğunu açıkça görmekteyiz. Bu sabil, temizlik konusunda önemli olduğu gibi sosyal hayat için de çok önemlidir. Osmanlı sultanını, Kudüs'ün güney bölgesinde bulunan Kuveyzibe kaynağından İrtâs köyüne kadar su getirmeye ve Berkü Süleyman sarnıcını inşa etmeye buradan da borular aracılığıyla şehre ulaştırmaya iten sebep Kudüs'ün su bakımından özellikle de içme suyu bakımından fakir bir bölge olmasıdır, bu proje 1541 yılında bitirilmiştir. Sular, bu yıldan, 1917 yılına kadar şehrin tarihî kısmındaki tüm yerlere söylendiği gibi dengeli olarak ulaşmıştır (Eğer su azalırsa herkes için azalır artarsa herkes için artar)²⁰.

Surların inşası şehrin suyunun artırılmasının ana hedefi emniyeti korumak, artırmak ve belde halkının refah seviyesini yükseltmektir. Bu durumun kıymeti nüfusun artmasını, iktisadî, emnî ve dinî sorunların düzelmesini sağlamıştır. Kudüs, 16. yüzyılda gerçekten hareket dolu bir iktisadî merkez olmuştur, çeşitli meyvelerin (üzüm, zeytin, kayısı, armut vs.) yetiştiği bağların ve bostanların bulunduğu gibi sur içindeki ve dışındaki arazilere sebzeler ekilmiştir. Bu bostanlardan bazıları Memlûkler dönemine kadar gider, el-müstecid ve el-girâs²¹ olarak isimlendirilen bazıları ise Osmanlı dönemine aittir. Buna rağmen iktisadî açıdan, ziraat ikinci derecede önem kesbediyordu sebebi ise şehirdeki ve bölgedeki su yetersizliğidir. O dönemde hatta günümüzde de Kudüs ekonomisi gıda maddeleri yardımına güvenmektedir, şehrin iktisadî olarak temelini teşkil eden ve en çok üretimi gerçekleştiren atölyeler ve bazı mesleklerdir (yağcılık²², sabunculuk²³, değirmencilik²⁴, keten dokumacılığı²⁵ ve silah üreticiliği). Bunlar şehrin yerel ihtiyaçlarını karşılayan aynı zamanda ihrac da ettiği bazı üretilere örnektir. Yağcılık ikiye ayrılmaktadır:

19 Ârif el-Ârif- Tarihü Kubbeti's-Sahra el-Müşarraf ve'l-Mescidi'l-Aksâ, el-Kuds, 1955, s.214-220.

20 Sicil, cilt14, s.3030, Sicillatü'l-Mahkemeti's-Şeriyye bi'l-Kuds.

21 Sicil, cilt 60, s.282.

22 Sicil, cilt 80, s.71.

23 Sicil, cilt 80, s.96.

24 Sicil, cilt 80, s.383.

25 Sicil, cilt 58, s.337.

Bâbü'l-Amud Mahallesi'nde zeytinyağcılığı (Sicil, cilt 8, s.268) ve eş-Şerif Mahallesi'nde ise susam yağcılığı.

Şehrin iktisadî hayatındaki üçüncü tür, çeşitli bölgelerdeki varlığı zikredilen bazı dükkânlarla beraber ticarettir. Ancak ticaret asıl olarak, sınırları incelikle çizilmiş çarşılarda gerçekleşmiştir. Sukü't-Tüccâr, Sukü'l-Attârin, Sukü'l-Hudar ve'l-Bâşûra²⁶, Sukü'l-Kebir ve Sukü'l-Siyâg adı geçen (Sicil, cilt 61, s.337) çarşılarıdır.(Bkz. Harita)

Sukü'-Kebir'in, çarşıların korunmasından sorumlu görevlinin gözetimine verilmediğinin anlaşılmasında büyük bir zorluk olduğu gibi bu listenin eksiksiz olup olmadığına dair karar vermek zordur. Bununla beraber, yalnızca eski Kudüs'teki önemli çarşılarından olan Sukü'l-Kettânin ya da Sukü'l-Kotn eksiktir, bu çarşının daha önce zikri geçen Sukü't-Tüccâr veya Sukü'l-Kebir olması ihtimal dâhilindedir. Girişinin yanıboynca çoğalan dükkân-lara ek olarak duvarları arkasında pek çok dükkân ve depo bulunduran Hânü'l-Kettânin, Kudüs'teki ticaret merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Bu hân, Kubbetü's-Sahra'nın vakfiydi ve Memlûk döneminden beri hâlâ daha ayakta durmaktadır (Kudüs Üniversitesi).

Ancak vakıfların yönetiminden ve mesuliyetinden sorumlu kişiler Memlûklülerin son zaman-larından beri bu hânı ihmal etmişlerdir bu sebeple hizmetleri ve eşyaları heba olduğu gibi dış şekli de deforme olmuştur. Su projelerinin hazırlanmasından birkaç sene sonra 1544 yılında bir tadilat çalışması gerçekleşmiştir. 16. Yüzyılda yapının sorunlarını gidermek için başka bir tadilat daha gerçekleşmiştir bunun sonucu olarak 1564 yılında giriş kapısının dışında bulun-an 28 dükkândan 1533? yılında 32 dükkâna çıkmıştır. Bu artışa paralel olarak dükkânların kiralaları da artmıştır bir dükkân bedeli 2000 paradan 8000 paraya artmıştır.

1563 yılından sonra bu hâna Sukü'l-Cedid denilmeye başlanarak eskiden 1 ile 3 yıl ara-sında olan kiralama süreleri dükkânların kiramala süresi 9 yıl olarak belirlendi. Bunun amacı ise şehirdeki iktisadî faaliyetleri artırmak ve tüccarı teşvik etmektir.

Kubbetü's-Sahra 1542 yılında tamir edilmiş, taşları, harem bölgesinin duvarları ve ka-pıları yenilenmiştir. 1517 yılında Zeytin Dağı üzerine bir mescit inşa edilmiş, 1552 yılın-daysa Hâsilî Sultanü'l-İmâra adıyla bilinen tekke yapılmıştır. Kudüs şehri, Osmanlı dö-ne-minde bir sakinlik ve gelişim yaşamıştır, Osmanlılar, iktisadî faaliyetleri teşvik etmek için çaba sarf etmişler ve su getirmişler ve yeni çarşılar inşa etmişlerdir.

KUDÜS SANCAĞINDA HİRİSTİYAN NÜFUS (XVI. YY.)

Dr. Mustafa Öksüz

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bl.

29 Aralık 1516'da Kudüs'e gelen Yavuz Sultan Selim, şehirde bulunan ahaliye iltifatlarda bulunmuş ve Hristiyan din adamlarına da mevcut haklarını muhafaza eden fermanlar bah-şetmişti. Yeni bir dönemin başlangıcı sayılan bu ziyaret ve sonrasındaki gelişmeler, Memlûk Devleti'nin son zamanlarında çeşitli sıkıntılar yaşayan bölge/sancak ahalisinin hayatlarında farklı bir sayfanın açılmasına neden olmuştur.

Tebliğimizde yeni bir safhanın başlangıcını teşkil eden Osmanlı egemenliğinin ilk yüzyılında,

26 Sicil, cilt 61, s.206. Kudüs'ün emniyetinden mesul subaşı sorumluluğunda ve gözetiminde olan çarşılar listesini içermektedir.

Kudüs Sancağı'nda yaşayan Hristiyan ahalinin nüfusu ele alınacaktır. Hristiyanların san-
cakta ve bölgede cereyan eden olaylardan nasıl etkilendikleri, yaşadıkları yerler ve nüfus
hareketleri tahrir defterlerinin verileri ışığında tetkik edilecektir.

Elde edilen sonuçlar, günümüz Kudüs Hristiyanlarının terkiğini anlamamızı kolaylaştırma-
sı noktasında tarihi bir bakış açısı sağlayacaktır.

HIRİSTİYANLIĞIN EN KUTSALI KAMAME KİLİSESİ'NDE OSMANLI MİRASI VE STATÜKO MESELESİ

Doç. Dr. Yasemin Avcı – Arş. Gör. Ömür Yazıcı Özdemir

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Tarih boyunca toplumlar arası çatışmalara neden olan “kutsalın paylaşımı” sorunu konu edi-
ldiğinde, herhalde Kudüs'teki Kamame Kilisesi'nden çok daha açık ve çarpıcı bir “örnek
alan” bulmak mümkün değildir. Hristiyanlıkta inanç evreninin merkezi olan bu ibadetgâh, bir
yandan Hristiyan cemaatleri biraraya getirirken, diğer taraftan yüzyıllar boyunca aynı mez-
hebe inanan gruplar arasında dahi şiddetli çatışmalara yol açmıştır. Üstelik bu çatışmaların
son derece kritik uluslararası sorunları gündeme getirmiş olduğu da bilinmektedir. Rum Orto-
dokslar ve Katolikler başta olmak üzere, Ermeni, Kıbtî, Habeş ve Süryaniler arasında daimi bir
nüfus mücadelesine sahne olan Kamame Kilisesi, Osmanlı devleti tarafından İslami gelenek
doğrultusunda Hz. Ömer döneminde ortaya çıkan çatışmalar, Osmanlı düzen doğrultusunda yönetilmiştir. Zaman
zaman ölümlü kavgalara dahi yol açan çatışmalar, Osmanlı yönetiminin hemen her alanında
yüzyıllarca uygulanan temel bir ilkeye göre çözülmeye çalışılmıştır. Bu ilke, Osmanlı gelenek-
çiliğini formalize eden, “kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması” ilkesidir. 1852 tarihinde
Kamame Kilisesi'nin içinde bulunduğu Kudüs'teki kutsal alanlarla ilgili olarak ilan edilen
“statüko”, hem bu geleneksel yaklaşımın hem de uzlaşma zeminini kaybetmeme isteğinin
bir sonucudur. Osmanlı devletinin ortaya koyduğu “statüko”, 1856 Paris Barış Antlaş-
ması, 1878 Berlin Antlaşması, 1919 Versailles Barış Antlaşması ve İngiliz manda yö-
netiminin 1922 tarihli Filistin Konseyi kararlarında yer alarak günümüzde de içine alan
süreçte kalıcı olmuştur. Bu çalışmada, Kudüs'teki Kamame Kilisesi'nde uzun yıllardır
devam eden statüko meselesi, paylaşılmalı olan bu ibadetgah üzerinde hala yaşayan
Osmanlı geleneği ve mirasına vurgu yapılarak değerlendirilecek, bunun için dönemin
basılı kaynakları yanında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelere başvuru-
lacaktır.

OTTOMAN JERUSALEM AND ITS JEWS

Asst. Prof. Abdallah Marouf Omar

İstanbul 29 Mayıs University

Numerous Arab academics cast claims over the Ottoman role in the Jewish presence
in Jerusalem, starting from Sultan Suleiman the Magnificent (Kanuni Sultan Süleyman),
who, according to these claims, was the “first Muslim Sultan to allow Jews to reside in
Jerusalem”. Other authors claim, contradictory to what many historical sources suggest,

that Sultan Abdulhameed the Second (Sultan II Abdulhamid) played a role in assisting
the Jewish Zionist migration to Palestine by the end of the 19th century. However, his-
torical analyses show that these claims are very much doubtful as there are many
evidences on the presence of a Jewish community in Jerusalem before the Ottoman rule
in Jerusalem, despite what some academics describe as a ban over Jews from residing
in Jerusalem by Caliph Umar Ibn al-Khattab. This proposed paper studies the Jewish
presence in Jerusalem before the Ottoman rule and the relationship between the Otto-
man authorities and the Jewish community in Jerusalem, in the light of Ottoman overall
tolerant approach towards diverse faiths in that holy city.

OSMANLI KUDÜS'Ü VE YAHUDİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Abdallah Marouf Omar

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Pek çok Arap akademisyen, Kanuni Sultan Süleyman'dan başlayarak Kudüs'teki Yahudi
mevcudiyetinde Osmanlı rolü üzerine iddialar ortaya atmıştır ve yine bu iddialara göre,
Kanuni Sultan Süleyman Kudüs'de Yahudi yerleşimine izin veren ilk Müslüman padişah'tır.
Diğer yazarlar, birçok tarihî kaynağın öne sürdüğü ile çelişkili olarak, 19. yüzyılın sonların-
da Siyonist Yahudilerin Filistin'e göç etmesine yardım etmede Padişah II. Abdülhamid'in
önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte, bazı akademisyenlerin, Halife
Ömer İbnü'l-Hattab'ın Yahudilerin Kudüs'te ikamet etmesini yasaklaması şeklinde ifade
ettiği iddialarına rağmen, tarihsel analizler Osmanlı yönetiminden önce de Kudüs'te Ya-
hudi cemaatinin varlığı konusunda birçok kanıt bulunduğundan bu iddiaların çok şüpheli
olduğunu göstermektedir. Bu sunulan bildiri, Osmanlı egemenliğinden önce Kudüs'teki
Yahudi varlığını ve Kudüs'teki Osmanlı makamları ile Yahudi cemaati arasındaki ilişkileri,
bu kutsal şehirdeki çeşitli inançlara karşı Osmanlı'nın benimsediği genel hoşgörü yakla-
şımı ışığında incelemektedir.

KUDÜS HRİSTİYANLARININ GÜNDELİK YAŞAMINDAN KESİTLER:

KİLİSE MERKEZLİ MESELELER VE OSMANLI YÖNETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Gülcan Avşin Güneş

Bartın Üniv. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Üç semavi din için çok önemli olan Kudüs şehrinde her üç din mensuplarının yüzyıllardır bera-
ber yaşama tecrübelerinin incelenmesi günümüz insanı ve medeniyetleri için üzerinde durul-
ması ve tetkik edilmesi gereken bir tecrübedir. Bu tebliğin asıl amacı da bu tecrübenin tarihsel
metodolojiye sadık kalınarak aktarılmasıdır. Bir diğer hedefi de 16. yüzyıla ait 176 ve 190 nu-
maralı Kudüs şer'îye sicillerinden hareketle, bunun ne şekilde ve ne kadar yapılabileceğinin
tespit edilmesidir. Bu sicillerdeki kayıtlara göre, ehl-i zimmet olan Hristiyan cemaatlerin vergi
ödemeleri ve bu hususta ehl-i örfle yaşadıkları sorunlar; Kamame Kilisesi ve bu mabet nede-
niyle Hristiyan cemaatler arasında vuku bulan hadiseler; kilisede yapılan ayinler ve bu min-
valdeki anlaşmazlıkların çözümü; bazı Hristiyan cemaatlere tanınan ayrıcalıklar; Ortadokslar,

Katolikler; Ermeniler, Franklar ve diğer Hristiyan mezhep ve milletlerinin sicillere yansıyan gündelik yaşam kesitleri tebliğin zikredilen hedeflerini yerine getirilmesi için kullanılacaktır. Tebliğin, Kudüs Hristiyanlarının sicillere yansıyan meselelerinin sunulmasıyla Osmanlı Devletinin gayrimüslim tebayü yönetim tarzı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu arada Kudüs'e has olmak üzere bazı mukaddes yer, eşya ve ayinlerin sahiplenilmesi ve buna dair anlaşmazlıklar karşısında Osmanlı Devleti'nin izlediği strateji ele alınacaktır.

FROM IMPERIAL TO LOCAL: ISTANBUL AND ABU DIS ARCHIVES

ABOUT MAGHARIBAH NEIGHBORHOOD

Dr. Şerife Eroğlu Memiş

Prime Ministry Directorate General of Foundations

This study aims at presenting two visions that is imperial and local level through comparing the documentation about Magharibah Neighborhood in Istanbul and Abu Dis. The problem is to understand the process and the purpose of the imperial and local administration, or its spirit. The question is: can we go far without a deep understanding of the system and of its history. The division and the distribution of the documentation informs us the different elements and steps of the procedure and the circulation of information and decision between the center and the base, between the imperial and local level. In this context, this study has three parts. In the first part, the documentation about the neighborhood in Istanbul will be presented. In the second part, the archive in Abu Dis will be introduced in this respect. In the third part, these two archives will be compared. Through the comparison of these two we will try to shed light on the imperial and the local management of the Magharibah Neighborhood.

MERKEZ'DEN YERELE: ISTANBUL VE EBU DÎS ARŞİVLERİNE

GÖRE MAĞARİBE MAHALLESİ

Dr. Şerife Eroğlu Memiş

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Md.

Bu çalışma, Magharibah Mahallesi ile ilgili İstanbul ve Abu Dis'deki belgeleri karşılaştırarak, imparatorluk düzeyinde ve yerel düzeyde iki vizyon sunmayı amaçlamaktadır. Sorun, imparatorluk yönetimi ve yerel yönetimin sürecini ve amacını veya ruhunu anlamaktır. Burada sorulması gereken soru, "sistemi ve tarihini derin bir şekilde anlamaksızın ileri gidebilir miyiz" olmalıdır. Dokümantasyonun bölünmesi ve dağıtımı; prosedürün farklı unsurları ve adımları ve merkez ile üs, emperyal ile yerel düzey arasındaki bilgi ve kararın dolaşımı hakkında bize bilgi vermektedir. Bu bağlamda, bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İstanbul'daki mahalleyle ilgili dokümantasyonlar sunulacaktır. İkinci bölümde, Abu Dis'deki arşiv bu açıdan tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde ise, bu iki arşiv karşılaştırılacaktır. Bu ikisinin kıyaslaması yoluyla, imparatorluğa ve Magharibah Mahallesinin yerel yönetimine ışık tutmaya çalışılacaktır.

ST. PETERSBURG ARCHIVE DOCUMENTS ON OTTOMAN JERUSALEM

Dr. Lora A. Gerd

Russian Academy of Sciences, St. Petersburg Institute of History

In the 19th and the beginning of the 20th century Russia, as well as the other Great Powers, was penetrating into the Near East (the so called Eastern Question). Jerusalem was one of the key points in this geopolitical offensive. Unlike the other Western powers, Russia had its own instruments of influence, first of all the ecclesiastical one, based on the shared Orthodox faith with the local Christians.

In 1842 Porphyrij Uspensky was delegated to Syria and Palestine; in 1847 an ecclesiastical mission was founded in Jerusalem. The papers of Porphyrij (his journals, reports, correspondence, graphic materials), preserved in the Archives of the Academy of Sciences in Petersburg, are a basic source for studying the history of Russian presence in Palestine; great part of them are still unpublished.

In 1865-94 the Russian mission in Jerusalem was headed by Antonin Kapustin, who acquired a number of estates in Palestine, where monasteries and hotels for pilgrims were built. Antonin's correspondence since 1865, reflecting the complicated picture of political and confessional relationship in Jerusalem, is conserved in Petersburg (the Archive of the Academy of Sciences), as well as his Journals and reports to the Holy Synod (the State Historical Archives) and are mostly unpublished.

After the Crimean war special measures were taken to strengthen Russian positions in the Near East. Two more organizations were founded, the Russian Navigation and Trade Society, and the Palestine Committee. The documents of the Navigation and Trade Society, as well as the reports of the Ministry of Marine (the State Historical Archives and that of the Marine) may also contribute to the history of Russian activities in Palestine.

In 1882 the Imperial Orthodox Palestine Society was founded. Aiming at supporting Russian pilgrimage and research work in Palestine, this well financed and powerful organization created a network of schools for Orthodox Arabs in Palestine and Syria. In Petersburg there are two archive collections relating to the Society: that of A. Dmitrievsky (secretary of the Society in 1906-1918, in the Russian National library), and of the Society itself (in the Institute of Oriental Manuscripts).

Finally, the papers of the Holy Synod, and especially of the office of the over-prosecutor (in the State Historical Archives) represent a chronicle of the official contacts of the Russian church with the Patriarchate of Jerusalem, as well as the confidential notes written by diplomats and ecclesiastics, reports and instructions to Russian representatives in Jerusalem, opinions about Greek and Arab clergymen, information about distributing Russian donations.

OSMANLI KUDÜS'Ü İLE ALÂKALI ST. PETERSBURG ARŞİVİNDEKİ BELGELER

Dr. Lora A. Gerd

Rusya Bilimler Akademisi, St. Petersburg Tarih Enstitüsü

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında diğer Büyük Güçlerin yanı sıra Rusya da, Yakın Doğu'ya (Doğu Sorunu olarak da adlandırılır) nüfuz etmekteydi. Kudüs, bu jeopolitik saldırının kilit noktalarından biriydi. Diğer Batılı güçlerin aksine, Rusya, yerel Hıristiyanlarla paylaşılan ve Ortodoks inancına dayanan, her şeyden önce dini bir etkiye sahipti.

1842'de Porphyrij Uspensky Suriye ve Filistin'de görevlendirilmiş; 1847'de Kudüs'te bir dini misyon kurulmuştur. Petersburg'daki Bilimler Akademisi Arşivleri'nde korunan Porphyrij'in yazıları (dergileri, raporları, yazışmaları, grafik malzemeleri), Filistin'deki Rus varlığının tarihini incelemek için temel kaynaklardan olmasına rağmen, bunların büyük bir kısmı hala yayınlanmamıştır.

1865-94'te Kudüs'teki Rus misyonu başkanlığını Antonin Kapustin yapmıştır. Antonin Kapustin, manastırların ve hacıların bulunduğu yerlerde Filistin'de birkaç mülk edinmiştir. Antonin'in Kudüs'teki siyasi ve itiraf ilişkisinin karmaşık resmini yansıtan dergileri ve Kutsal Sinod raporlarının (Devlet Tarihî Arşivleri) yanı sıra, 1865'ten beri yaptığı yazışmalar da Petersburg'da (Bilimler Akademisi Arşivi) korunmuş ve çoğunluğu yayınlanmamıştır.

Kırım Savaşı'ndan sonra Yakın Doğu'daki Rus mevzilerini güçlendirmek için özel tedbirler alınmıştır. Rusya Seyir ve Ticaret Topluluğu ile Filistin Komitesi olmak üzere iki örgüt daha kurulmuştur. Deniz Bakanlığı'nın (Devlet Tarihi Arşivleri ve Denizcilerin Arşivi) raporları gibi Seyir ve Ticaret Topluluğunun belgeleri de, Filistin'deki Rus faaliyetlerinin tarihine katkıda bulunmaktadır.

1882'de İmparatorluk Ortodoks Filistin Topluluğu kurulmuştur. Filistin'deki Rus hac ve araştırma çalışmalarını desteklemeyi amaçlayan bu kurum, iyi finanse edilmiş ve güçlü organizasyonlarla Filistin ve Suriye'de Ortodoks Araplar için bir okul ağı oluşturmuştur. Petersburg'da bu topluluğa ilişkin iki arşiv koleksiyonu bulunmaktadır: A. Dmitrievsky (1906-1918'de Topluluk Sekreteri, Rus Ulusal Kütüphanesinde) ve Topluluğun kendisine ait arşiv (Doğu Yazmaları Enstitüsünde).

Son olarak, Kutsal Sinod yazıları ve özellikle savcılık ofisi (Devlet Tarihi Arşivleri) yazıları, Rus kilisesinin Kudüs Patriği ile olan resmi temaslarının yanı sıra diplomatlar ve din adamları tarafından yazılmış gizli notlar, Kudüs'teki Rus temsilcilerine gönderilen raporlar ve talimatlar, Yunan ve Arap din adamları hakkındaki görüşler, Rus bağışlarının dağıtımı hakkındaki bilgileri de gözler önüne sermektedir.

16. ASIR KUDÜS'ÜNDE BİR MÜESSESE: TÂZİYYE MEDRESESİ

Esra Evsen

Marmara Üniversitesi

Kudüs müslümanlar için kutsal bir şehir olmanın ötesinde İslâm idaresi altında olduğu her dönemde aynı zamanda bir ilim merkezi olmuş, çok sayıda medreseler kurulmuş, İslam dünyasının her köşesinden âlimler buraya gelip bir süre mücavir olarak tedris ve telifle meşgul olmuşlardır. Osmanlı hâkimiyetinin hemen öncesinde Memlûkler döneminde şehirde birçok medrese kurulduğu ve bu medreselerin devamlılığının sağlanması için vakıflar tahsis edildiği bilinmektedir. Şehir Osmanlı hâkimiyeti altına alındıktan sonra da bu medreseler ve vakıfları muhafaza edilmeye devam etmiştir. Memlûk sultanı el-Emir Taz tarafından kurulan ve vakıflar tahsis edilen Taziyye Medresesi de bunlardan biridir.

Kudüs'te medreseler sadece eğitim öğretim faaliyetinin yapıldığı kurumlar değil, talebelerin ve hocaların barındığı mekânları, camileri, kimi zaman kütüphaneleriyle şehrin dini ve sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan daha geniş çaplı müesseselerdi. Bu müesseselerden biri olan Taziyye Medresesini ele alan çalışmamızda Kudüs Şer'îye Sicilleri, Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri ve ikincil kaynaklara dayanılarak 16. Asırda medresenin yapısı, işleyişi, bu işleyişte vakıf faktörünün önemi gibi konular ele alınarak Kudüs'te bu dönemde eğitim kurumları ve bunların sosyal hayatta sahip olduğu rol üzerinde durulacaktır.

OSMANLI KUDÜS'ÜNDE BİR EYYUBİ MEDRESESİ: MELİK EFDAL MEDRESESİ VE KURUMSAL DEVAMLILIĞININ ARKA PLANI

Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Kudüs, İslam tarihinde önem arz eden bir şehir olması hasebiyle, Müslüman devlet yöneticilerinin teveccühüne mazhar olmuştur. Yönetim kademesinden, ulemeden ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanların kurduğu müesseselerle, şehrin İslamî kimliği kurumsallaşmıştır. Söz konusu kimliğin önde gelen kurumlarının en önemlilerinden biri de medreselerdir. Kudüs'ün Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu XVI. yüzyıla gelindiğinde, medreselerin çoğu Hanefî, Şafiî, Hanbelî ve Malikî mezheplerinin farklılıklarını göz önünde bulunduran öğretime tahsis edilmişti. Bu şekilde bir tahsisin yanı sıra, tüm mezhepler için eğitim veren müşterek medreseler de bulunmaktaydı. Sayıları kırkı bulan medreseler, Kudüs'te birliktelik içerisindeydi ve şehirdeki varlıklarını bu farklılıklarıyla birlikte muhafaza etmekteydi. Eyyübî ve Memlûkler'den gelen bir kurumsallaşmaya da sahip olan bu eğitim-öğretim ağı, Osmanlılar zamanında muhafaza edilerek, sistemin devamlılığı sağlandı.

Meğâribe mahallesinin vâkıf olarak müessisi ve Selahaddin-i Eyyübî'nin oğlu olan Şam Valisi Melik Efdal b. Selahaddin'in Kudüs'ün haçlılardan alınmasından sonra tesis ettiği kurumlardan biri de Efdaliye medresesidir. Adı geçen müessese; vakfı, yönetimi ve işleyişiyle yukarıda değinilen devamlılığın Kudüs'teki en önemli kurumsal göstergelerinden biridir.

Kudüs'ün önemli mahallelerinden Meğâribe mahallesinde bulunan medrese, Melik Efdal tarafından 590/1193 yılında kurulmuş ve Kudüs'te bulunan Maliki fukahası için tesis edilmiştir. Burak duvarı sahasında bulunması dolayısıyla ayrı bir önemi hâiz Efdaliye medresesi, vakfiyeye göre Kudüs'te ikamet eden Maliki fukahasının yanı sıra, yine Kudüs'teki Mağriblilerin burada öğrenim görmesine münhasır kılınmıştır.

Araştırmamızda Kudüs şer'iyeye sicilleri gibi zengin bir kaynaktan istifade edileceği gibi çağdaş literatürden de yararlanılacaktır. Tebliğin kapsayacağı dönem ise XVI. yüzyıl olacaktır. Bu yüzyıl; Osmanlı hâkimiyetinin Kudüs'te yerleşmeye başladığı, önceki İslam devletlerinin geleneklerinin şehirde iç içe geçirilmeye çalışılarak devam ettirildiği düşünüldüğünde önemli bir zaman kesitidir.

Tebliğin amacı; adı geçen medresenin Kudüs medreseleri içerisindeki yeri ve önemini ortaya koymanın yanı sıra, bir medrese üzerinden kurumsal devamlılığı irdelemektir. Medresenin Eyyübî, Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde varlığını sürdürdüğü göz önünde bulundurulduğunda böyle bir kurumsal sürekliliğin nedenlerini, değerini ve derinliğini anlamak, tebliğin amaçları arasında zikredilmelidir. Böylece araştırmanın hedeflerinden olan, Osmanlı dönemi Kudüs çalışmalarına bir katkı sağlama gayesi de gerçekleşecektir.

القدس: ولادة سنجق فلسطيني جديد ١٨٧٤-١٩١٧

محمود يزبك

شكّل التدخل الأوروبي المباشر في فلسطين منذ منتصف القرن التاسع عشر، وتوسيع النفوذ الثقافي والديني والأطماع السياسية، خطراً حقيقياً على مستقبل فلسطين. واستغلت الدول الأوروبية بشكل ساخر وبشع إتفاقيات «الإمتيازات»، فأجرت ضغوطاً لا حصر لها على السلطات العثمانية، مما أدى لتنازلات عثمانية مستمرة استجابة لهذا الضغط. وحصل الرعايا الغربيون والمؤسسات الأوروبية على حقوق جعلتهم يبدون وكأنهم فوق قانون الدولة العثمانية. وفي الواقع، فرضت المصالح الأوروبية المتصاعدة في فلسطين بوصفها الأرض المقدسة، تحديات هائلة بوجه الدولة العثمانية. ورداً على هذه التحديات، قامت استانبول عام ١٨٧٤ بإلحاق القدس وبشكل مباشر للإدارة العثمانية في استانبول أملاً بمواجهة تلك الأخطار والتحديات.

وتمّ تعديل الوضع الإداري لمدينة وسنجق القدس، والذي شكّل مركز اهتمام المصالح الغربية، ليصبح تحت السيطرة المباشرة للحكومة المركزية. واحتفظ سنجق القدس بجهاز اداري كامل شبيه بجهاز ادارة الولايات. وهذه الخطوة تثبت أن الحكومة العثمانية المركزية في أواخر القرن التاسع عشر كانت مدركة تماماً لحساسية وضع فلسطين، وأن ردودها كانت جديدة جداً في التعامل مع هذا الوضع.

وبطبيعة الحال، فإن القرار المذكور أعلاه لم يرض القناصل الأوروبيين الذين أعبوا عن استيائهم من خلال التقارير والبرقيات التي أرسلوها إلى حكوماتهم. ويبدو أن القرار العثماني أحبط أيضاً النخبة الفلسطينية المحلية في القدس وفي أماكن أخرى، حيث أمل المقدسيون أن تصبح مدينتهم عاصمة لولاية.

وعلى الرغم من أن الحكومة العثمانية لم تنشئ «ولاية فلسطين» لتشمل جميع أنحاء فلسطين الجغرافية حسب تعريفها في عهد الانتداب البريطاني، فقانون الولايات وإنشاء سنجق/متصرفية القدس شكّل هوية فلسطينية مدمجة لموقع القدس الإداري والسياسي والثقافي. وفي الواقع، أعتبرت القدس عاصمة لفلسطين، مع أو بدون «ولاية فلسطين» الكبرى.

KUDÜS: YENİ BİR FİLİSTİN SANCAĞININ DOĞUŞU 1874-1917

Dr. Mahmud Yazbak

Filistin

Filistin'in geleceği için gerçek bir tehlike olarak Avrupa'nın, Filistin'e doğrudan müdahalesi ve kültürel, dinî ve siyasî nüfuzunu yayması, 19. asrın ortalarından itibaren şekillenmiştir. Avrupalı devletler, alay edencesine ve iğrenç bir şekilde ayrıcalıklı ortaklıklar elde ederek Osmanlı yönetimine sınırsız bir baskı uygulamışlardır ki bu baskılar Osmanlı Devleti'nin sürekli taviz vermesine neden olmuştur. Batlı halk ve Avrupalı kuruluşlar elde ettikleri haklar sayesinde Osmanlı Devleti'nin kanunlarının üzerindeymiş gibi görünmektedirler. Gerçekten de Filistin'in "Kutsal Topraklar" olması hasebiyle Avrupalıların burada yükselen çıkarları, Osmanlı Devleti'ne karşı ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlara ve tehlikelere karşı koymak niyetiyle İstanbul Hükûmeti cevap olarak Kudüs'ü doğrudan doğruya İstanbul'daki Osmanlı idaresine bağlama yoluna gitmiştir.

Avrupalıların çıkarlarının asıl noktasını teşkil eden şehrin ve Kudüs Sancağı'nın idarî durumu, merkezî hükûmetin otoritesi altında olması için değiştirilmiştir. Kudüs Sancağı, bütün idare teşkilatını vilayetlerin idare teşkilatına benzer bir şekilde muhafaz etmiştir. Bu adım, Merkezî Osmanlı Hükûmeti'nin, Filistin'in hassas siyasî durumunu 19. asrın sonlarında tamamen idrak etmiş olduğunu ispatlamaktadır ayrıca bu durum karşısındaki tepkisi gayet ciddidir.

Kendi hükûmetlerine gönderdikleri raporlar ve telgraflar aracılığıyla hoşnutsuzluklarını net olarak ifade eden Avrupalı konsoloslar normal olarak yukarıda zikredilen karardan memmun olmamışlardır. Görünüşe bakılırsa Osmanlı Devleti'nin kararı Kudüs'te ve diğer bölgelerde Filistin'in önde gelen kişilerini de başarısızlığa uğratmıştır zira Kudüslüler, kendi şehirlerinin vilayetin başkenti olmasını ümit etmişlerdir.

Osmanlı Hükûmeti, İngiliz mandası döneminde tanımlanan Filistin coğrafyasının tamamını içeren bir "Filistin Vilayeti" kurmasına rağmen Kudüs sancağını/mutasarrıflığını tesis etmesi ve vilayetler kanunu, Kudüs'ün idarî, siyasî ve kültürel konumu için sağlam bir Filistin kimliğini oluşturmuştur. Gerçekten de Kudüs, Büyük Filistin Vilayeti olsun veya olmasın Filistin için başkent olarak kabul edilmiştir.

الدور الإنجليزي المبكر في توطین اليهود في القدس

د. صالح علي الشورة

ترصد هذه الورقة الدور الإنجليزي المبكر في توطین اليهود في القدس وهي تبحث في الدور الرسمي الإنجليزي والأخر غير الرسمي حيث يعود الاهتمام الرسمي باليهود في القدس من قبل بريطانيا إلى سنة ١٨٣٨ وهو السنة التي أقامت بريطانيا قنصلية لها في القدس والتي كانت تتبنى سياسات متنوعة لفرض كثافة يهودية في المدينة المقدسة. كما ستورخ الورقة للدور البريطاني الغير رسمي والذي برز من خلال رجال المال والصناعة والمؤسسات الغير رسمية الإنجليزية المختلفة ويمكن أن تكون جمعية القدس الأدبية التي تأسست سنة ١٨٤٩ برئاسة القنصل البريطاني في القدس المستر «فن» هي السبابة في هذا المجال. لقد تسنر اليهود وراء غايات دينية لكسب العطف، والتأييد من جماهير اليهود للسيطرة على فلسطين بشكل عام، والقدس بشكل خاص. وتحالفت الحركة الصهيونية مع الدوائر الاستعمارية وعلى رأسها بريطانيا التي أدركت أهمية القدس من جميع جوانبها. حيث اتخذت الأخيرة من الحركة الصهيونية، أداة لتحقيق مصالحها الاستعمارية في المنطقة العربية. فقد اهتمت بريطانيا بتوطین اليهود في فلسطين لإيجاد ركيزة لها، تمكنها من التدخل في شؤون الدولة العثمانية، ابتداء من الأمور المالية والقضاء وانتهاء بالشؤون الطائفية والقرارات السياسية.

KUDÜS'TE İLK DÖNEM YAHUDİ İSKÂNINDA İNGİLİZLERİN ROLÜ

Dr. Saleh Ali al-Shora

Katar Universitesi

Bu çalışma, Yahudilerin Kudüs'te yurt edinmelerinde İngilizlerin ilk rollerini incelemekte ve İngilizlerin resmi ve gayri resmi görevlerini araştırmaktadır zira İngiltere'nin Kudüs'teki yahudilere karşı olan ilgisi şehirde konsolosluk kurduğu 1838 yılına kadar uzanmaktadır. İngiltere bu konsolosluk vasıtasıyla Kudüs'teki Yahudi nüfusunun yoğunluğunu sağlamak için muhtelif siyasetler üstlenmiştir. Yine bu çalışma İngilizlerin, iş adamları, sanayiciler ve resmi olmayan çeşitli İngiliz müesseseleri aracılığıyla tebarüz eden gayri resmi rollerini ele alacaktır. Kudüs'te İngiliz konsolosu Mister Finn'in başkanlığında 1848 yılında kurulan Kudüs Edebiyat Cemiyeti bu yönde ilk adım olabilir. Yahudiler insanların sevgisini kazanmak ve Filistin'in tamamını özellikle de Kudüs'ü ele geçirmek adına Yahudi halkını desteklemek için dinî hedeflerin arkasına saklanmışlardı. Ardından siyonizm hareketi, başta her açıdan Kudüs'ün önemini idrak etmiş olan İngiltere olmak üzere sömürge makamları ile anlaşmıştır böylece Arap bölgesindeki sömürgeci çıkarlarını gerçekleştirmek için siyonizm hareketini son bir araç olarak kullanmıştır. İngiltere başta iktisadî ve hukukî ardından da azınlıklar konusunda ve siyâî kararlarda Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etme imkânı bulmak adına kendisine destek bulmak için Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine özen göstermiştir.

دور ونشاط القنصليات الأجنبية في القدس إبان العهد العثماني

د. نانلة الوعري

على مدى سبعة عقود ونيف بدءاً من عام 1840م وحتى عشية الحرب العالمية الأولى 1914م، مارست البعثات القنصلية للدول الأوروبية أدواراً مختلفة في إطار تلك المجالات، إلا أن مدى ونسبة التأثير والتأثير تفاوتت بين دولة وأخرى تبعاً لسياساتها ومصالحها الحيوية وأطماعها التوسعية.

ستتناول هذه الدراسة الأدوار المختلفة للقنصليات والبعثات القنصلية في مدينة القدس وبخاصة أن هذه البعثات القنصلية الأوروبية خرجت عن إطارها الدبلوماسي المعهود وتجاوزت حدود نشاطاتها وصلاحياتها المتعارف عليها دبلوماسياً لتقوم بأدوار تجاوزت خطورتها حدود الزمان والمكان، مستخدمة أدوات رسمية سخرت لخدمة أهدافها وهي:

- 1- ت الأجنبيّة الممنوحة لدولها من قبل السلطان العثماني.
- الإسعدينية والتبشيرية.
- 3- الرغبة البريطانية الرسمية خصوصاً، والفرنسية والألمانية والروسية في مساعدة اليهود على إقامة دولة لهم في فلسطين. تحت شعار «العودة إلى ارض الميعاد».

دور قنصليات بريطانيا:

كان محور النشاط السياسي البريطاني هو تأسيس القنصليات البريطانية في المنطقة وخصوصاً القدس لأهميتها الدينية والأستراتيجية بالنسبة للولاية العثمانية ولتساعد في إنجاز مهام وزارة الخارجية البريطانية حيث حرص القنصليات البريطانيون في القدس أيضاً على إنشاء مكتب تمثيلي قنصلي في حيفا وعكا ويافا، ويذكر أن وكلاء القنصليات في كل من عكا وحيفا ويافا وصفد كانوا قبل إنشاء القنصلية البريطانية في القدس 1838، يتبعون القنصل

العام لبريطانيا في بيروت، إلا أن المصلحة العليا لبريطانيا والأحداث الدولية هي الباعث لإقامة القنصلية العامة في القدس؛ لأهمية المدينة أولاً، ثم لحماية الأماكن والمصالح الدينية لبريطانيا في المنطقة. وإذا جاز لنا أن نحيط أكثر بالدور القنصلي لبريطانيا في القدس فسوف نجد أنها سمحت للطوائف الدينية اليهودية بالاستفادة من حق الحماية البريطانية وسهلت لهم ضمانات وحصانات قانونية وبقيت تعمل من أجل حماية رعاياها من اليهود البريطانيين في فلسطين وممن هم لجنوا إليها لمنحهم جوازات سفر بريطانية ومساعدتهم على المجيء إلى الأراضي المقدسة.

دور قنصليات فرنسا

كانت فرنسا الدولة الأوروبية الأولى التي نجحت محاولاتها في تأسيس وجود لها في القدس، حيث حاولت سنة 1621م تعيين قنصل لها في القدس وعينت جان لامبرور (Mr Jean Lampereur) لكن هذا الترشيح إصطدم بمعارضة قوية من أهل القدس فما لبث أن صدر الأمر بترحيله عن المدينة المقدسة. ثم جرت محاولة أخرى بتعيين قنصل فرنسي آخر وإيضاً تم رفضه وطرده خارج القدس لكن فرنسا ومن أجل تأكيد حقوقها الممنوحة لها عبر معاهدة الامتيازات أعادت تفعيل قنصليتها في القدس في عام 1843

ونجد أن القنصليات الفرنسية الذين تعاقبوا على إدارة شؤون قنصليتهم في القدس إهتموا بالجانب الديني التبشيري، وذلك من خلال إقامة المدارس الفرنسية والإرساليات. مما جعل لهم حضوراً في الحياة المدنية الاقتصادية والاجتماعية على نحو مميز، وهذا ما تظهره ملفات وسجلات المحكمة الشرعية في مدينة القدس. وواصل القنصليات الفرنسية تدخلاتهم السياسية والاقتصادية والاجتماعية في حياة السلطات وأبدوا اهتماماً ملحوظاً بهجرة اليهود إلى فلسطين ومساعدتهم على إرساء قواعد لهم، وكذلك شراء الأراضي بواسطة القنصليات المقيمين بمدينة القدس لصالح اليهود ومساعدتهم على الهجرة

دور قنصليات ألمانيا

بدأت معالم الوجود الرسمي الألماني في القدس تتضح مع تأسيس الأسقفية الإنجليكانية؛ وهي أسقفية مشتركة أقيمت مع بريطانيا إلا أن هذه الشراكة لم تدم طويلاً بسبب قوة النفوذ البريطاني؛ ومن اللافت أن ألمانيا أبدت بعد عام 1868م توجهاً ملحوظاً نحو إقامة مستعمرات دينية اقتصادية لها في حيفا، وهكذا عمل قنصليات ألمانيا على تشجيع إقامة المستعمرات الألمانية في فلسطين، ففي حيفا إستقبل نائب القنصل الألماني في المدينة الهر تسيفوس (Mr.Zepbos) زعماء الهيكلين هوفمان وهارديج وقدم لهما العون والمساعدة، إلا أن الباب العالي أبلغهما معارضة الدولة العثمانية في إقامة موطى لألمانيا في فلسطين وخصوصاً في مدينة القدس من خلال منع شراء الأراضي هناك.

وسوف يظهر بحثنا الدور الخطير الذي لعبه قنصليات الدول الأوروبية في إنجاح حركة الهجرة اليهودية إلى فلسطين وإلى القدس الشريف بالذات. وحرصهم على بناء المستوطنات وربطها دينياً بمدينة القدس، كما فعلت ألمانيا عندما لم يسمح لها إنشاء مستعمرة في القدس فأنشأت مستعمرة في مدينة حيفا وكتبت على مدخل المستعمرة عبارة ألمانية شهيرة: «تسناني عيني إن نسينك يا قدس».

OSMANLI DÖNEMİNDE YABANCI KONSOLSLARIN KUDÜS'TEKİ FAALİYET VE ROLLERİ

Dr. Naela Alwaari

1840 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın (1914) arefesine kadar yetmiş küsur yıl boyunca Avrupalı devletlerin konsolosluk heyetleri bu konu çerçevesinde çeşitli roller icra etmişlerdir. Ancak her bir devletlin etki ve etki altında kalma oranı ile diğer devletlerinki arasında kendi siyasetleri, hayatî çıkarları ve yayılımcı emelleri uyarınca farklılıklar görülmektedir.

Bu çalışma, konsolosların ve konsolosluk heyetlerinin Kudüs şehrindeki çeşitli rollerini ele alacaktır. Özellikle bu Avrupalı konsolosluk heyetleri, önemi zamanın ve mekânın sınırlarını aşan rollerini yerine getirmek için söz konusu diplomatik görevlerinin dışına çıkarak alışıla gelen fiiliyetlerinin ve yetkilerinin çok ötesine geçmişler ve hedeflerine hizmet etmeye yarayacak resmî imkânları kullanmışlardır. Bu imkânlar:

1- Osmanlı Padişahı tarafından kendi devletlerine verilen yabancı imtiyazları.

2- Dinî heyetler ve misyonerler.

3-Fransa, Almanya, Rusya ve bilhassa resmi olarak İngiltere'nin "Vaadedilmiş topraklara geri dönüş" şiarı altında Yahudilerin Filistin'de devlet kurmasına yardım etmek istemeleri.

İngiliz Konsolosların Rolü:

İngiltere'nin siyasi faaliyetlerinin ana eksenini, bölgede, özellikle de Osmanlı yönetimi için dinî ve stratejik öneminden ötürü ve önemli görevlerin yerine getirilmesinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yardımcı olması için Kudüs'te konsolosluklar açmak oluşturmuştur. Bundan dolayı da İngiliz Konsoloslar, Kudüs'ün yanısıra Hayfa, Akkâ ve Yafa'da konsolosluk temsilcisi ofisler açmak için çaba göstermişlerdir. Söylemek gerekir ki Beyrut'taki İngiliz genel konsolosluğunun ardından; Akkâ, Hayfa, Yafa ve Safed'deki konsolosluk temsilcileri, Kudüs'te İngiliz Konsolosluğu'nun kurulmasından daha önce kurulmuştur. Ne var ki İngilizlerin yüksek çıkarları ve uluslararası olaylar Kudüs'te genel konsolosluk açmayı zorunlu kılmıştır. Bunun ilk sebebi, şehrin son derece önemli olmasıdır, sonra bölgedeki dinî mekânları ve İngilizlerin çıkarları korumak gelir. O halde bizim daha çok Kudüs'teki İngiliz konsolosluğunu incelememiz gerekmektedir zira konsolosluğun, Yahudi dinî cemaatlerine İngilizlerin koruma hakkından faydalanma izni verdiğini göreceğiz. Bu şekilde kanunî olarak Yahudilerin güvenliklerini ve korunmalarını kolaylaştırmış ve Filistin'deki İngiliz Yahudi halkını korumak için çalışmayı sürdürmüştür. Ayrıca bu kimselerin kutsal topraklara gelişlerinde yardımcı olmuş ve göç etmek isteyenlere İngiltere Pasaportu vermiştir.

Fransız Konsolosların Rolü:

Fransa, Kudüs'te varlık bulma çabaları başarıya ulaşmış ilk Avrupalı devlettir. Fransa, 1621 yılında Kudüs'e konsolosunun atanması için çabalamış ve Mr. Jean Lampereur konsolos olarak atanmıştır. Ancak Kudüs ahalisi bu imtiyaza karşı güçlü bir muhalefet göstermiş ve çok geçmeden de konsolosun şehirden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Sonra diğer bir Fransız konsolosun atanması gerçekleşmiş ancak bu da kabul edilmemiş ve Kudüs'ün dışına çıkartılmıştır. Ancak Fransa, imtiyaz anlaşması gereği kendisine verilmiş hakları tekit için 1843 yılında konsolosluğuna yeniden işlerlik kazandırdı. Kudüs'teki konsolosluk işlerinin idaresinde birbirini takip eden Fransız Konsoloslarını, misyonerlerle ve Fransız okulları aracılığıyla misyonerlik faaliyetlerine önem gösterirken buluyoruz. Ayrıca onların, şehrin ekonomik ve sosyal hayatına ayrıcalıklı bir şekilde katıldıkları Kudüs'teki şer'î mahkeme kayıtlarında ortaya çıkmaktadır. Fransız konsoloslar siyasî, iktisadî ve sosyal müdahalelerini idarî alanlara kadar yayarak dikkat çekici bir özenle Yahudileri, Filistin'e göçe başlattılar ve kendi mntıklarına yerleşmelerine yardımcı oldular. Bu şekilde Kudüs'te oturan konsoloslar aracılığıyla Yahudilerin menfaatlerine uygun olarak onlara toprak satıp göçlerine yardımcı oldular.

Alman Konsolosların Rolü:

Almanların, Kudüs'te resmî olarak görünmeye başladığının işaretleri Anglikan Piskoposluğu'nun kurulmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Bu ortak piskoposluk İngiltere ile beraber kurulmuştur ancak İngilterenin güçlü etkisi dolayısıyla bu ortaklık uzun süre devam etmemiştir. Almanya'nın, 1868 yılından sonra dikkat çekici bir şekilde Hayfa'da dinî

ve iktisadî sömürgeler kurmaya başladığı görülmektedir; Alman konsoloslar bu şekilde Filistin'de, Alman sömürgelerinin kurulmasına destek vermişlerdir. Hayfa'daki Alman Konsolosluğu naibi Mr. Zepbos şehre gelen Alman Protestan önderleri Hoffmann'ı ve Hardigg'i karşılayarak yardım etmiştir. Ne var ki Bâb-ı Âlî, bu önderlere Osmanlı Devleti'nin Filistin'de özellikle de Kudüs'te arazi satışını yasaklayarak, Alman bölgesinin kurulmasına karşı çıktığını bildirmiştir.

Araştırmamız, Avrupalı konsolosların Yahudilerin Filistin'e ve bizzat Kudüs-Şerif'e göçü konusunda oynadıkları tehlikeli rolleri ortaya koyacaktır. Ayrıca konsoloslar, Yahudilerin, kendi bölgelerini kurmaları ve buraları dinî açıdan Kudüs'e bağlamaları için çabalamışlardır. Tıpkı, Almanya'ya, Kudüs'te sömürge kurmasına izin verilmediğinde yaptığı gibi; sömürge Hayfa'da kurulmuş ve girişine de Almanca olarak meşhur şu söz yazılmıştır: "Ey Kudüs, seni unutursam gözlerim de beni unutsun."

دفتر الصرة السلطانية لعام ١٨٦٥م نموذجاً

الأستاذ الدكتور : محمد ماجد الحزماوي

جامعة قطر - قسم العلوم الانسانية

تسلط هذه الدراسة الضوء على أهم مظاهر الاهتمام العثماني بمدينة القدس الشريف والمتمثلة بالصرة السلطانية التي كانت ترسل سنوياً لأهالي المدينة وبخاصة العلماء والفقراء منهم ، فقد كان يجري تدوين أسماء المستحقين بالصرة من مختلف الفئات في دفاتر خاصة تعرف باسم صرة دفتري أو دفتر الصرة ويتولى الإشراف عليها موظف باسم كاتب الصرة الذي يحتل المرتبة الثانية من حيث الأهمية بعد أمين الصرة أو الصرة أميني . وتشكل دفاتر الصرة مصدراً تاريخياً هاماً وثيقة تاريخية تزخر بمعلومات قيمة عن دور الدولة العثمانية في الاهتمام القدس الشريف والحفاظ عليها عبر وسائل مختلفة كان من بينها الصرة السلطانية.

لقد كان أول من أرسل الصرة من السلاطين العثمانيين إلى مكة المكرمة والمدينة المنورة من السلاطين العثمانيين السلطان بايزيد بلدرم (١٣٨٨-١٤٠٣م) وابنه السلطان محمد جلبي (١٤١٣-١٤٢١م) ثم تبعهم السلطان مراد الثاني (١٤١٢-١٤١٥م) الذي أخذ بإرسال الصرة لكل من مدينتي القدس الشريف وخليج الرحمن إضافة إلى مكة والمدينة علماً بأن هذه المدن كانت آنذاك تخضع للحكم المملوكي . وبالإضافة إلى السلاطين فقد اهتم أيضاً بعض أعيان الدولة العثمانية بإرسال الأموال والهبات لأهالي القدس الشريف عبر الوقفيات التي أوقفوها خلال حياتهم .

يقع دفتر موضوع الدراسة في ثمان وأربعين ورقة أي ست وتسعين صفحة ويبلغ طول كل صفحة ٤٦ سم وعرضها ١٧ سم . واشتمل على غرار غيره من دفاتر الصرة ثلاث وستين جماعة اشتمت كل منها على أسماء الأشخاص المستحقين والمصنفين ضمن مختلف الجماعات وبخاصة أصحاب الوظائف الدينية في المسجد الأقصى وقبة الصخرة كالأئمة والخطباء والأمناء والقراء والمبلغين والوعاظ والمدرسين وغيرهم ، الأمر الذي يعكس الدور الديني والعلمي والثقافي الذي لعبه المسجد الأقصى خلال العهد العثماني . ولا بد من الإشارة أيضاً إلى أن المساعدات المالية لم تقتصر على أصحاب الوظائف الدينية فقط بل شملت أيضاً الفقراء من أبناء المدينة ذكوراً وإناثاً .

ولعل أهم ما يستفاد من دفتر الصرة موضوع الدراسة التعرف على أسماء المحلات والحارات بالمدينة ووجود المجاورين القادمين من بلاد الروم والهند والمغرب العربي المقيمين في مختلف الأربطة علاوة على إيراد أسماء الأئمة والخطباء والمؤذنين في المسجد الأقصى وقبة الصخرة . كما يستدل من الدفتر أيضاً مدى اهتمام العثمانيين بالنساء المقيمت في القدس الشريف حيث خصصت مبالغ مالية للنساء تحت مختلف التسميات . وأخيراً رغم من أن هذا الدفتر خص الأموال التي وزعت على أهالي القدس الشريف إلا أنه تضمن معلومات قيمة وغنية عن المسجد الأقصى والوظائف الدينية والخدمات فيه ، كما احتوى على معلومات مهمة عن المجتمع المقدسي يمكن من خلالها التعرف على الأوضاع الاجتماعية والدينية والثقافية في القدس الشريف خلال فترة الدراسة.

OSMANLILARIN KUDÜS'E GÖSTERDİKLERİ EHEMMİYETİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK SURRE-İ SULTANİ: 1865 SURRE DEFTERİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Muhammed Mâcîd el-Hizmâvî

Katar Üniversitesi İnsanî Bilimler Fakültesi

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin Kudüs-ş-Şerif şehrine karşı ilgisinin Surre-i Hümâyün ile temsil olunan en mühim örneğine ışık tutmaktadır. Surre-i Hümâyün her sene düzenli olarak şehrin ahalisi ve özellikle de uleması ve fukarası için gönderilirdi. Surre-i Hümâyün'dan faydalanacak muhtelif gruplardan kişilerin isimleri surre defteri ya da defterü's-surre olarak bilinen özel bir deftere kaydedilmekteydi. Eminü's-surre veya surre eminden sonra en yüksek ikinci rütbe işgal eden surre kâtibi bu defterlere nezaret etmek göreviyle yükümlüydü. Surre defterleri, önemli bir tarihî kaynak teşkil etmesinin yanısıra, Osmanlı Devletinin Kudüs-ş-Şerif'e olan ilgisine ve aralarında surre-i hümâyünün da bulunduğu çeşitli vasıtlarla burayı muhafaza etmesindeki rolüne dair kıymetli bilgilerle dolu tarihi bir vesikadır.

Osmanlı padişahlarından Mekke'ye ve Medine'ye ilk olarak surre gönderen Sultan Yıldırım Beyazıt (1388-1403) ve oğlu Sultan Mehmet Çelebi'dir (1413-1421). Onları, bu dönemde Memlükler hâkimiyeti altında olduğunu bildiğimiz Mekke'ye ve Medine'ye ilave olarak Kudüs-ş-Şerif'e ve Halilü'r-Rahman'a surre göndermeye başlayan Sultan II. Murat (1412-1415) takip etmiştir. Padişahların yanısıra Osmanlı Devleti'nin önde gelen bazı kişileri de kurdukları vakıflar aracılığıyla Kudüs-ş-Şerif ahalisine yardımlar ve bağışlar göndermeye özen göstermişlerdir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan defter, 48 yaprak yani 96 sayfadır ve her sayfanın uzunluğu 46, genişliği ise 17 santimdir. Diğer surre defterlerine benzer şekilde 63 gruba içermektedir. Her bir surre defteri, farklı gruplardan hak sahibi olan ve belirlenmiş kişilerin, özellikle de Mescid-i Aksa ile Kubbetü's-Sahra'daki imamlar, hatipler, muhafızlar, karîfler, tebliğciler, vaizler, müderrisler ve bu gibi dinî görevlilerin isimlerini ihtiva ederdi. Bu durum, Mescid-i Aksa'nın Osmanlı dönemi boyunca oymadığı dinî, ilmî ve kültürel rolü yansıtmaktadır; ayrıca belirtmek gerekir ki malî yardımlar sadece dinî görevli kişilerle sınırlı kalmamış aksine fakirlere ve şehrin kız ve erkek çocuklarını dahi kapsamıştır.

Çalışmanın konusu olan Surre defterinden istifade edilen en önemli nokta galiba şehirdeki mahallelerin ve semtlerin isminin öğrenilmesi ayrıca Mescid-i Aksa'daki ve Kubbetü's-Sahra'daki imamların, müezzinlerin ve hatiplerin isimlerinin bilinmesine ilave olarak Anadolu'dan, Hindistan'dan ve Kuzeypatı Afrika'dan gelerek çeşitli hanlarda kalan kişilerin bulunmasıdır. Surre defteri, Osmanlıların, Kudüs-ş-Şerif'te ikamet eden kadınlara karşı gösterdiği ihtimama da delalet etmektedir öyle ki çeşitli isimlendirmeler altında kadınlar için maddi meblağlar tahsis etmiştir. Son olarak bu defter, Kudüs-ş-Şerif ahalisine dağıtılan hediyelere mahsus olmasına rağmen bunun yanı sıra Mescid-i Aksa'daki dinî görevliler ve buradaki hizmetliler hakkında zengin ve kıymetli bilgileri de haizdir; tıpkı Kudüs toplumu hakkında mühim bilgileri ihtiva ettiği gibi. Bu çalışma süresince incelenen surre defteri sayesinde Kudüs toplumunun sosyal, dinî ve kültürel durumunu öğrenme imkânımız olacaktır.

JERUSALEM ON ITS LAST DAY AS AN OTTOMAN CITY: A STUDY BASED ON NATIVE ACCOUNTS.

Dr. Issam Nassar

Illinois State University

The fall of Jerusalem in 1917 to the British forces had a lasting impact on the future of the city, and of Palestine. Outside of the "official" narratives by various British officers and other Europeans present in the city, very little—if any—has been written on the subject from the perspective of the people of the city. Memoirs, personal papers, and photographic albums, can bridge this gap to a great extent, especially if combined with studies based on Ottoman sources. Wasif Jawharriyeh, a musician and a diarist, from Jerusalem documented life in the city during the last decade of Ottoman rule, and well as the fall of the city on December 9th, 1917.

In his diary, he documents the events that were unfolding, fully based on his personal activities at the time, and in his unpublished photographic albums he documented the Ottoman life in the city and its surrender to the British. My presentation will focus on the last days leading to the Ottoman surrender of Jerusalem based primarily on the memoirs and photographs of Jawharriyeh, but will not be limited by them. Other diarists from the period also documented the same period, and a few photographers kept visual records of the time. The personation will use such sources in order to draw a different picture about the surrender; a picture taken from the perspective of the natives of the city.

BİR OSMANLI ŞEHİRİ OLARAK KUDÜS'ÜN SON GÜNLERİ: MAHALLİ ANLATIMLARA DAYALI BİR ÇALIŞMA

Dr. Issam Nassar

Illinois State University

1917'deki Kudüs'ün İngiliz kuvvetlerince düşürülmesi, şehrin ve Filistin'in geleceği üzerinde kalıcı bir etki yaratmıştır. O dönemde şehirde bulunan bazı İngiliz subayları ve diğer Avrupalıların "resmî" anlatılarının dışında, şehir halkının bakış açısından yok denecek kadar az şey yazılmıştı. Anılar, kişisel yazılar ve fotoğraf albümleri, özellikle Osmanlı kaynaklarına dayalı çalışmalarla birleştirilirse, bu boşluğu büyük ölçüde kapatabilmektedir. Kudüslü bir müzisyen ve günlük yazarı olan Vasif Cevheriyye, Osmanlı yönetiminin son on yılı boyunca ve kentin 9 Aralık 1917'deki düşüşüne kadar buradaki şehir yaşamını belgelemiştir.

Günlüğünde, kişisel faaliyetlerine dayanarak o sırada gelişen olayları yazmış ve yayınlanmamış fotoğraf albümlerinde kentteki Osmanlı hayatını ve Kudüs'ün İngilizlere teslim oluşunu belgelemiştir. Sunumum öncelikle Jawharriyeh'in anı ve fotoğraflarına dayanarak Osmanlıların Kudüs'ü teslim ettiği son günler üzerine odaklanacak, ancak bunlarla sınırlı kalmayacaktır. Dönemin diğer günlük yazarları da aynı dönemi belgelemiş ve birkaç fotoğrafçı zamanın görsel kayıtlarını tutmuştur. Sunumda kullanılacak bu gibi kaynakların amacı, teslimiyet hakkında farklı bir resim çizmektir; şehrin yerlilerinin bakış açısından bir resim.

LIBERATED, CONQUERED OR OCCUPIED? 11 DECEMBER 1917 THE DAY ALLENBY

ENTERED JERUSALEM AND EVERYTHING CHANGED

Dr. Roberto Mazza

University of Limerick

Led by General Allenby, British troops made their formal entry into Jerusalem on 11 December 1917 after Ottoman-German and Austrian officers and soldiers evacuated the city two days earlier. This historical moment ended Ottoman rule and opened a new and crucial era in the history of the city. The first part of the paper will discuss the surrender of the city looking at the last few days of Ottoman rule. It will then follow the Mayor of Jerusalem Husayn al-Husayni in his attempts to deliver the decree of surrender handed to him by the last governor Izzet Paşa; I will show the various narratives of these events and discuss why earlier chroniclers and historians had omitted some parts. The second part of the paper will look at the official entry of Allenby showing that this event had been masterfully staged in London and executed following a script that should have painted the British as humble liberators of the Holy City. The last part of the paper will follow up this discussion as I will present a brief discussion of the terminology employed by the British as they were careful not to look as occupier. Relying on a variety of local sources I will show that for a short period of time the British were seen positively but not necessarily as liberators. In time, Allenby's entrance into Jerusalem had been associated with British support to Zionism and the Balfour Declaration. It will also be underlined that this particular event served Arab scholars to erase, partially, the Ottoman past of Jerusalem until it was re-discovered in the last two decades. In conclusion I will briefly discuss the same event in light of the upcoming centennial.

KURTARILDI, FETHEDİLDİ YA DA İŞGAL EDİLDİ? ALLENBY'İN KUDÜS'E GİRDİĞİ VE HER ŞEYİN DEĞİŞTİĞİ GÜN 11 ARALIK 1917

Dr. Roberto Mazza

University of Limerick

General Allenby liderliğindeki İngiliz askerleri, Osmanlı-Alman ve Avusturyalı subay ve askerlerin şehri iki gün önce tahliye etmelerinden sonra, 11 Aralık 1917'de Kudüs'e resmen girmiştir. Bu tarihi an, Osmanlı yönetimini sona erdirmiş ve kent tarihi açısından yeni ve önemli bir dönem başlatmıştır. Makalenin ilk bölümünde, Osmanlı yönetiminin son birkaç gününe odaklanarak kentin teslim olması tartışılacaktır. Ardından son vali İzzet Paşa teslimiyet kararını Kudüs Belediye Başkanı Hüseyin el-Hüseyini verme çabası çeşitli anlatılardan faydalanılarak gösterilecek ve önceki tarihçilerin ve günlük yazarlarının neden bazı bölümleri çıkarttığı üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, Allenby'nin şehre resmen girişi ele alınacaktır ki; bu olay İngilizleri Kutsal Kent'in mütevazı kurtarıcıları olarak sunacak bir senaryonun ardından büyük bir ustalıklı Londra'da planlanmıştır.

Makalenin son kısmı, İngilizlerin işgalci olarak görünmemeye özen göstererek kullandıkları terminolojiye kısaca göz atmaktadır. Çeşitli yerel kaynaklara dayanarak, kısa bir süre İngilizlerin işgalinin olumlu karşılandığını, ancak özgürleştiren kurtarıcıları olarak görülmediklerini göstereceğim. Zaman içinde, Allenby'nin Kudüs'e girişi İngilizlerin Siyonizm ve Balfour Deklarasyonu desteğiyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca bu özel olayın, Kudüs'teki Osmanlı geçmişi son 20 yılda yeniden keşfedilene kadar, kısmen de olsa silmek üzere Arap âlimlere hizmet ettiğinin altı çizilecektir. Sonuç olarak, yaklaşan yüzüncü yıldönümü ışığında aynı olayı kısaca aktaracağım.

«القدس والدولة العثمانية عشية الحرب العالمية الأولى»

عيله سعيد المهدي

شاهدت مدينة القدس خلال القرن الأخير من الحكم العثماني وحتى تاريخ وقوعها تحت الاحتلال البريطاني تحولات جذرية على كافة المستويات من سياسية وإدارية واقتصادية واجتماعية، وما كانت المدينة المقدسة لتشهد هذه التحولات لولا الظروف السياسية التي كانت تعصف بالدولة العثمانية سواء داخليا من حركات انفصالية وضعف اقتصادي وغيره، أو خارجيا كتلك الحروب الطويلة التي خاضتها الدولة مع عدة دول كالنمسا وروسيا مما استنفذ الكثير من قوتها العسكرية ومواردها الاقتصادية.

في تلك الفترة كان العالم الغربي يشهد حالة من التطور والتقدم نتيجة لثورته الصناعية وما اكبها من توجه إلى حركات استعمارية لفتح أسواق جديدة لمنتجاتها. ولما كانت أعين تلك الدول على المناطق التابعة للدولة العثمانية المتهاكلة، وجدت في المسألة الشرقية التي برزت بين الدولة العثمانية ومحمد علي باشا فرصتها المناسبة للتدخل في الشأن العثماني وإيجاد موطئ قدم لها في أراضيها. وهكذا استغلت الدول الأوروبية مكانة القدس الدينية لتكون المنفذ لتحقيق أطماعها وتدخلاتها في الدولة العثمانية، فانعكست آثار الوجود الأوروبي على الأوضاع العامة في القدس.

ومع نشوب الحرب العالمية الأولى سنة 1914م ودخول القوى الدولية في تحالفات ومن ثم خوض الدولة العثمانية غمار هذه الحرب، نتج عنها انعكاسات خطيرة على المنطقة العربية عامة والقدس خاصة، فعلى إثرها تحولت فلسطين من حدود عثمانية خلف البحر إلى جبهة أمامية في الحرب الكونية، مما أوجب على الدولة العثمانية تهيئة المنطقة لصد هجمات الحلفاء، منها عمليات التجنيد المكثفة للرجال، واجلاء البعثات الدبلوماسية المعادية، واتباع سياسات قمعية للجهات المناوئة لها، وعلى الرغم مما شاهدته مدينة القدس في تلك الفترة الحرجة من ظروف اقتصادية صعبة جدا، نجد أن مواقف أهلها كانت متضاربة بين مساندة للدولة أو معارضة لها في حربها.

ومع توجه القوات البريطانية نحو المدينة المقدسة، دخلت القوات العثمانية معها في معركتين كبيرتين لمنع تقدمها ودرء الخطر عن المدينة المقدسة، واستمرت في الدفاع عن المدينة حتى شروع القوات البريطانية بتوجيه نيران مدافعها إلى القدس، مما دفع بقادتها إلى التنازل عن المدينة سلما في سبيل الحفاظ على مقدساتها وأثارها التاريخية دون تدمير، وليس تهاونا وتنازلا عن المدينة بسهولة ويسر كما يصوره بعض المؤرخين.

وتعتبر المذكرات واليوميات المدونة من قبل المقدسيين المعاصرين لتلك المرحلة من أهم المصادر التي تعرفنا على مجريات الأحداث في تلك الفترة الحرجة من تاريخ المدينة المقدسة لتبين حقيقة المواقف الأهلية في القدس نحو الدولة العثمانية.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARAFESİNDE KUDÜS VE OSMANLI DEVLETİ

Dr. Abla S. al-Muhtadi

Ürdün

Kudüs şehri son yüzyıl boyunca, Osmanlı hâkimiyetinden İngiliz işgaline uğradığı tarihe kadar siyasî, iktisadî, idarî ve ictimai bakımdan her seviyede köklü değişikliklere şahit oldu. Hem dâhili olarak ayrılıkçı hareketler, ekonomik zayıflık ve diğer sebepler hem de harici olarak Avusturya ve Rusya gibi devletlere karşı giriştiği ekonomik kaynaklarını tüketen ve askerî gücünü azaltan uzun savaşlar gibi Osmanlı Devletini sarsan siyasî buhranlar olmasa kutsal şehir bu değişimleri yaşamazdı.

Bu dönemde batı dünyası, sanayi inkılabı neticesinde gelişim ve büyüme yaşıyordu ve bununla beraber mamullerine yeni pazarlar açmak sömürgeleştirme hareketi içerisindediydi. Bu devletler gözlerini, yorgun Osmanlı Devletine bağlı bölgelere diktiklerinde, Mehmed Ali Paşa ve Osmanlı Devleti arasındaki doğu meselesini, Osmanlı Devletinin işlerine müdahale ve topraklarında ayak basacakları bir zeminin oluşumu için fırsat olarak gördüler. Böylece Avrupalı devletler, emellerini gerçekleştirmek ve Osmanlı Devletine müdahale etmek için Kudüs'ün dinî konumundan faydalandılar ve Avrupalıların varlık emareleri Kudüs'teki genel şartlara aksetti.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla uluslararası güçlerin ittifaklar oluşturması ve ardından Osmanlı Devletinin bu savaşa girmesi, Arap bölgesi ve özellikle de Kudüs için tehlikeli sonuçlar doğurdu. Deniz ardındaki Osmanlı sınırlarında olan Filistin, İtilaf Devletlerinin saldırılarına engel olmak için Osmanlı Devletin bölgeyi hazırlaması dolayısıyla küresel savaşta ön cephe haline gelmiştir. Erkeklerin yoğun bir şekilde askere kaydedilmesi, yabancı diplomat heyetlerinin bölgeden çıkarılması ve kendisine karşı taraflara yönelik baskıcı politika izlenmesi bu hazırlıklardandır. Kudüs şehrinin, bu dönemde çok büyük iktisadî problemlerden kaynaklanan zorluklara şahit olmasına rağmen savaş boyunca şehir ahalisini, devleti destekleyen veya muhalefet eden değişikken bir tavır içinde görüyoruz.

İngiliz kuvvetlerinin Kutsal Şehir yönünde ilerlemeye başlamasıyla beraber Osmanlı kuvvetleri onları durdurmak ve Kutsal Şehir tehlikelerden korunmak için iki kere büyük çarpışmaya girdi. Osmanlı kuvvetleri, İngiliz ordusunun şehre top atışlarına başlamasına kadar savunmaya devam etti. Ancak kumandanın Kudüs'ün mukaddesatının ve tarihî eserlerinin zarar görmesini engellemek istemesi, onu şehirden çekilmeye sevk etti. Kudüs'en bu çekiliş bazı tarihçilerin anlattığı gibi kolay ve basit bir geri çekilme değildir.

Muâsır Kudüslüler tarafından kaydedilen günlükler, ahalinin Osmanlı Devletine yönelik Kudüs'teki gerçek tutumunu anlamamız için Kutsal Şehrin o karışık dönemdeki olayların seyrini öğrendiğimiz en önemli kaynaklar olarak kabul edilir.

OSMANLILAR DÖNEMİNDE KUDÜS İMGESİ

Reyhan Ekşioğlu

*Dünya insan gözü gibidir;
yeryüzünü çepeçevre saran okyanus,
gözün beyazı gibidir; kara parçası,
iris; Kudüs ise gözbebeğidir; ve
Tapınak da gözbebeğine yansıyan imgedir..."*

(Derech Eretz Zuta 9)

Gözbebeğine yansıyan imgenin yeniden üretimi ise "aslı"ndan farklıdır. Söz konusu Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman inancında kutsal olan Kudüs olunca, onun imgesinin yansıtılış biçimi "ideal" olandır

Dilimizde gerek çeviri, gerek telif eserler değerlendirildiğinde, Kudüs şehrinin daha çok siyasî tarih açısından ilgi çektiği ve araştırılmaya değer bulunduğu görülmektedir. Kudüs'teki sanat eserlerini, mimari yapıları vb. irdeleyen çalışmalar karışımıza çıksa da, "Kudüs'te Sanat" yerine "Sanatta Kudüs" konusunda hacimli bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, Kudüs şehrinin fiziksel, tarihî boyutunu aşkın ve onlardan bağımsız yeryüzünün dört bir tarafına kadar ulaşan imgesinin, diğer bir deyişle gerçeklik yerine hayalî, ideal ve ütöpik boyutunun sanatta işlenişini inceleneyecektir

Bu yazıda, adı geçen üç inancın bakış açısıyla, ilk çağlardan modern döneme kadar sanatta Kudüs'ün yansıtılış biçimi hakkında bir fikir verilmeye çalışılacaktır

Kudüs'ün bu dinlerde ifade ettiği önemin anlaşılması için, öncelikle her üç monoteist dinin kutsal kitaplarına bakmak gerekir. İlk monoteist din olan Yahudiliğin Eski Ahit kitabı, üç bin yıldır Yahudilerin spiritüel, kültürel ve millî ilham için Kudüs'e yönelmelerinin nedenini ortaya koyar. Tevrat'ın Kudüs'e sıradışı önemini kazandıran ve onu inananlarının gözünde yücelten pasajları Kudüs'ün kutsallığının tesis edilmesinde önemlidir. Eski Ahit, Yahudi Apokaliptik yazmaları gibi kaynaklar incelenerek, Yahudilerde Kudüs imgesinin gelişimi tarihî olarak izlenebilir.

Kudüs imgesi Hıristiyan inancında da aynı şekilde Yeni Ahit ve Hıristiyan din adamlarının yorumlarıyla (exegesis) şekillenmiştir. Ayrıca Batı Hıristiyan düşüncesini şekillendiren çok önemli kaynaklardan birisi olan Aziz Yuhanna Apokalipsinin (Yuhanna'ya Vahiy Kitabı), ilk dönemlerden modern döneme kadar Hıristiyan sanata çok büyük etkileri gözlemlendiğinden, böyle bir çalışma açısından önemlidir

Kudüs'ün Roma İmparatoru Titus tarafından yakılması, sonra İmparator Hadrianus tarafından *Aelia Capitolina*'ya çevrilmesini Hıristiyanlar İsa'nın kehânetinin doğrulanışı olarak algılamış ve bu duruma karşı bir çeşit *Schadenfreude* geliştirmişlerdir. Bu yüzden, Yeni Ahit, Yahudi Kudüs'e karşılık daha baskın semavî, Hıristiyan bir Kudüs ortaya koymuş ve bu farklı bakış açısı kutsal metinler, Aziz Yuhanna Apokalipsi ve Hıristiyan kilise babalarının yorumlarına dayandırılmıştır

استثمار الأوقاف في القدس في القرن السابع عشر الميلادي

د زياد المدني

تتضمن الورقة البحثية مايلي :

معنى الوقف لغة واصطلاحا

تعريف الاستثمار لغة واصطلاحا

مجالات استثمار الوقف

أولا الهدف من الاستثمار هو المحافظة على العين الموقوفة خشية تآكلها بمرور الزمن

١ - الإيجارة : وتتراوح مدتها ما بين سنة الى ثلاث سنوات وشروطها وتشمل الإيجارة :

أ - الأراضي الزراعية خارج سور مدينة القدس وفي القرى المجاورة لها وعرض نماذج من ذلك

ب - إيجارات العقارات السكنية والتجارية

٢ - الإيجارة الطويلة تعريفها وسبب اللجوء الى شيوع الإيجارة الطويلة بحيث يؤخذ من المبلغ المخصص للإيجارة لمعالجة أو ترميم الوقف إذا كان يحتاج الى ترميم بسبب التلف مع مرور الزمن ٣ - الخلو

الشرعي : تعريف الخلو لغة واصطلاحا وتاريخ نشأة الخلو الشرعي

٤ - الحكر : تعريف الحكر سبب ابتكار موضوع الخلو لعلاج مشكلة الأراضي الزراعية والعقارات الموقوفة ونماذج من الحكر .

٥ - المزارعة : تعريفها وعرض نماذج

٦ - المغارسة : تعريفها وعرض نماذج

٧ - المساقاة : تعريفها وعرض نماذج

٨ - الاستبدال : التعريف لغة واصطلاحا ، نماذج من الاستبدال

٨ - المقاطعة : تعريفه (وتعني مقاطعة الأجير على العمل وهو ان يستأجره لانجاز عمل ما بقدر معلوم دون النظر الى المدة الزمنية) مع عرض نماذج

17. YÜZYILDA KUDÜS'TE VAKIF YATIRIMLARI

Dr. Ziad al-Madani

Bahreyn

Araştırma metni şu konuları içermektedir:

Dil ve ıstlah bakımından vakıf kelimesinin manası

Dil ve ıstlah bakımından faydalanma kelimesinin manası

Vakıftan faydalanma alanları

Faydalanma kelimesinden ilk hedefemiz, zamanla yitip gitmesinden korkarak vakf olunan malın korunmasıdır.

1-Kira: Kira süresi ve koşulları bir ile üç yıl arasında değişmektedir.

Kira şu alt başlıkları içerir:

A-Kudüs'ün şehir surlarının dışında ve civar köylerinde bulunan ziraî araziler ve bunlardan bir örnek takdimi.

B-Mesken ve ticarî alan kiralari ve gelirleri

2-Uzun dönemli kiranın tanımı ve uzun dönemli kiralarda ortaklığa başvurulmasının sebebi. Şöyle ki zamanla oluşan yıkımlardan ötürü eğer onarım gerekiyorsa vakfın yenilenmesi veya onarımı için kiradan belirli bir meblağın alınması.

3-Hukukî tahliye: Tahliyenin dil ve ıstlah bakımından tanımı ve hukukî tahliyenin ortaya çıkış tarihi.

4-Ziraî arazilerin ve vakfedilen akarların sorunlarını gidermek için yeni bir tahliye sebebi olarak "hakr"ın (vakfedilmiş arazinin kullanım hakkını belli bir ücret karşılığında alan kişinin bu araziden, bina inşa ederek veya her hangi bir şekilde kullanarak faydalanması) tanımı. Bir hakr örneği.

5-"Müzarâ"nın (Ziraî araziden alınan mahsulünün arazi sahibi ve çiftçi arasında belirli oranlarda paylaşımı) tanımı ve bir örnek.

6-"Mügarese"nin (Toprak üzerine dikilecek ağaçların mahsulünün toprak sahibi ve diken kişi arasında paylaşımı) tanımı ve bir örnek.

7-"Müsâkâ"nın (Yetiştirilecek ürünü belli bir oranda paylaşmak üzere meyve bahçesi veya üzüm bağı sahibi ile bunların bakım ve sulamasını üstlenecek kişi arasında yapılan anlaşma) tanımı ve bir örnek.

8-"İstibdâl"ın (Vakıf mallarının mülk mal ile değiştirilmesi) tanımı ve bir örnek.

9-"Mukâtaa"nın (Süresi göz önünde bulundurulmaksızın ancak muayyen bir ücret karşılığında bir hizmetliyle belirli bir işi yerine getirmesi için yapılan ittifak) tanımı ve bir örnek.

18. YÜZYILDA KUDÜS'TE NÜFUZ VE SERVET

Dr. Alaattin DOLU

Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bl.

18. yüzyılda Güney Suriye'nin ekonomik manzarası iyi durumdaydı. Özellikle de Cezzar Ahmet Paşa döneminde kuzey bölgeler pamuk üretimiyle meşgul olup ihracat yaparken, iç dağlık bölgeler (Nablus, Kudüs, Halil) kendine yeten üretimleri sayesinde geçinmekteydi. Bu ürünler arasında zeytin ve zeytinyağı mamulleri birinci sıradaydı. Osmanlılar Filistin'i aldığında, zeytinden zeytinyağı ve sabun üretimi için gerekli kurulumlar Kudüs'te çoktan kurulmuştu. Bölgenin hâkimiyetinden sonra mevcut sabun imalathanelerinde üretimi teşvik ile birlikte girişimler desteklenmiş ve sabun üretimi şehrin yeni idarecilerinin siyasi ve ekonomik faaliyetleri neticesinde artmıştı. Kudüs'ün kuzey köylerinden şehir merkezine getirilen zeytinyağı hem iç tüketimi sağlıyor hem de sabun için hammadde oluyordu. Üretilen sabunlar oldukça rağbet görüyor, Yafa limanı vasıtasıyla özellikle Mısır'a ve Anadolu'ya gönderilirken, Avrupalı tüccarların da dikkatini çekiyordu. Bu anlamda Kudüs toplumu sadece ürettiğini tüketen bir toplum değildi. Güçlü lonca sistemi sayesinde kendi kendine yeten bir ekonomik sistem kurulmuştu. 18. yüzyılda da zeytinyağı ve sabun aktif ticari mallar arasındaydı. Bu anlamda Kudüs ekonomisini oluşturan temel unsur esnaf faaliyetleriydi. Bu faaliyetlerin düzenli şekilde yürütülmesi ve civardan gelen tüccar ve köylülerin ürünlerinin pazarlarda rahatça satılması için kanuna aykırı vergiler şehir ileri gelenleri tarafından kaldırılması talebiyle kadıya arz edilmişti. Zaten tarımsal faaliyetler Kudüs ve çevresinde nispeten daha az gelir kaynağı durumundaydı. Bu yüzden baharatçıların, yağcılarının, kuyumcuların faal olduğu büyük ticaret merkezleri bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra Memlûk döneminde var olan pamukçular çarşısı da Kudüs'ün ekonomisindeki temel taşlardan biriydi.

Osmanlı Suriyesi'nde merkezleşmenin güçlü olduğu dönemlerde nispeten daha zor olan duruma karşın, her zaman büyük servet edinmenin birkaç yolu vardı. Rahat bir hayat kurmanın yolu tefecilik, ticaret ve büyük bir vakfın yöneticisi olmaktan geçiyordu. Buna karşın sosyal hiyerarşiyi belirleyen, serveti elinde bulduran eşraf taifesi içinde fukara olarak adlandırılan ulema ve musahipleri de bulunmaktaydı. Ancak bu *fukaralık*, Kudüs toplumu içinde ulema ve gerçekten fakir olanı ayırmada kullanılan sıradan bir terim değildi. Bu bakımdan kamusal yardımların dağıtılmasında gerçek ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesindeki esneklik, zengin ve fakirin birlikte aynı imareten çorba içmesine imkân vermektedir. Aynı esneklik nakdî yapılan yardımlarda da görülüyor, ihtiyaç sahiplerinin söz konusu nakdî yardımları devretmesine olanak tanıyordu. Bu bakımdan ileri gelen ailelerin çocuklarının babalarından aldıkları miras ve habitusları, onların daha küçükken ileride kuracakları ailelerinin geçim kaynaklarını bilmelerini sağlıyordu. İyi eğitilmiş ve şerefli bir soya sahip olan bu ailelerin çoğunun sahabe, evliya ve peygamberlere ulaşan nesepleri vardı. Bu şerefli soyları devlet tarafından da tasdik ediliyor ve itibar görmeleri sağlanıyordu. İltizamın zenginlik kaynağı olmadığı Kudüs'te devletle toplum arasında aracı rolünü oynayan ulema taifesi de, bir vakıf kurumunda görev alarak elde ettiği gelirlerini şehrin başlıca yatırım araçlarından olan sabun ve zeytinyağı işletmelerine yatırıyordu.

Böylece servetlerinin kaynağı olan dini konumları ve vakıflar onlar için orta halli bir hayattan zenginliğe geçişin aracıydı.

Bu tebliğde 18. yüzyılda fakirliğin maddi tanımına binaen zenginliğin sınırları çizilecektir. Bu anlamda dönemin iki önemli figürü Muhammed Sunullah Hâlidî ile Hasan Abdüllatif el-Hüseynî'nin kurduğu vakıflar üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

BUGÜNE UZANAN TARİHİ İLE HALİLÜRRAHMAN VAKFI BİR FİLİSTİN KÖYÜ: HALHUL

Prof. Dr. Mustafa Güler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bl.

İslam Dünyası için tarihi ve ehemmiyeti Hz. İbrahim ile mevsuk olan Filistin Coğrafyasının iki kadim kenti Halilürrahman ve Kudüs'tür. Hz. İbrahim(As) Bugüne kadar geçen 4000 yılı aşan tarihi ile el Halil şehri ve çevresi, Kudüs gibi tarihi hatıraları kadar canlı bir mirasa ve güçlü bir aidiyet alt yapısına sahiptir. Babil istilasından Roma dönemine, ardından Haçlı savaşlarına uzanan uzun tarihi seyirde Kutsallığı tartışılmayacak bu şehirler ve çevrelerindeki beldeler ciddi anlamda tahrib ve yıkıma uğramışlardır.

Hız Ömer Döneminde Kudüs merkezli Filistin topraklarının İslam hâkimiyetine geçmesi ile sadece Müslümanlar için değil, Hıristiyan ve Yahudiler için can güvenliğinden öte kültürel aidiyet ve tarihi mirasın korunması yönünde tarihin görmediği hatta göremeyeceği bir dönem başlamıştır. 1099-1187 yıllarındaki Haçlı işgal döneminde yaklaşık 100 yılı kesintiye uğrayan bu anlayış, Eyyubiler, Memlûklular ve Osmanlılar döneminde iftihar vesilesi olacak bir mahiyette sürdürülmüştür.

Ne var ki, XIX. asrın sonlarında başlayan, Osmanlı Devletinin Bölge'den çekilmesi ile açığa çıkan ve 1948 sonrası dönemde icraata konulan Filistin bölgesinin Yahudileştirilmesi ve buradaki tarihi mirasın tamamen yok edilmesi taarruzu neticesinde, sadece Kudüs ve Çevresi değil başta el Halil şehri olmak üzere tüm Filistin arazisinde büyük bir yıkım başlamıştır.

Bu tebliğin konusu olan Halhul Köyü, tarihi Hz. İbrahim dönemine kadar giden ve el-Halil ile Kudüs arasında yer alan mühim bir yerleşim merkezidir. Tarıma elverişli arazileri sebebiyle el-Halil Külliyesinin zengin vakıfları arasında yer alan bu köy, ayrıca yol üzerinde bulunması ve Hz. Yunus Peygamber'in kabrinin burada olması nedeniyle tarihi ve ekonomik bakımdan önemini halen muhafaza etmektedir. Bu üç temel saik nedeniyle köy Osmanlı dönemi ve öncesinde çoğu seyyahın uğrak yeri olmuştur. İngiliz ve İsrail işgali döneminde bahsedilen önemi nedeniyle Halhul köyünün ahalisinde çoğu kişi Ürdün'e göç ettirilmiş, bir kısmı da Filistin'in değişik şehirlerine gitmek zorunda kalmışlardır.

Biz bu tebliğ çerçevesinde öncelikli olarak Osmanlı dönemi belgelerini esas alarak Halhul köyünün demografik yapısı ile el Halil Külliyesine yaptığı ekonomik katkıyı ortaya koyacağız. Devamında Halhuldan göç etmek zorunda bırakılan ahalinin tespitine yönelik belgesel bir alt yapı oluşturacağız. Çalışmamız bu yönleri ile hem tarihi, hem siyasi, hem de hukuki bakımdan işgal ve istila edilen veya edilmeye çalışılan Filistin köyleri için bir örnek oluşturacaktır.

**NÂBLUSÎ'NİN EL-HADRATÜ'L-ÜNSİYYE Fİ'R-RİHLETİ'L-KUDSİYYE ADLI
SEYAHATNAMESİNE GÖRE 17. YÜZYIL SONLARINDA KUDÜS'TE İLMÎ VE KÜLTÜREL
HAYAT**

Dr. Banan Muhammed Selahaddin

Kudüs Üniversitesi

Kudsü'ş-Şerif şehri, dinî konumu sebebiyle İslam inancında önemli bir yer edinmiştir. Allahu Teâlâ orayı, isra ve miraç ile şereflendirmiştir; iki kiblede ilki, kutsal şehirlerden üçüncüsüdür. Dinî konumu sebebiyle İslam dünyasının pek çok bölgesinden Müslümanlar buraya gelmiştir. Hz. Ömer'in şehri fethinin ardından uzun yüzyıllar boyunca Arap ve Müslüman seyahatlerinin özellikle de sûfi tarikat önderlerinin uğrak noktası olmuştur. Bu kimseler, seyahatleri boyunca ziyaret ettikleri mekânlar hakkındaki müşahadelirini ve intibalarını kayıt altına almıştır. Böylece onların seyahatleri coğrafya ve tarih açısından önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Şeyh Abdulgani en-Nâblusî, Osmanlı dönemi boyunca Beytül-Makdis'e gelen sûfi seyahatçiler arasında en fazla göze çarpan kişi olarak kabul edilir. Onun, 1690 yılında gerçekleştirdiği ve çalışmanın konusunu oluşturan el-Hadratü'l-Ünsiyye fî'r-Rihletü'l-Kudsiyye olarak isimlendirilen seyahati ise gerçekleştirdiği seyahatlerden en önemlisi addedilir. En-Nâblusî'nin bu seyahati, Mısır'a, Hicaz'a ve Biladü'ş-Şam'a gittiği diğer seyahatlerinden ayırt edilmesi için er-Rihletü'l-Vusta ismiyle tanınmıştır. Bu seyahati 45 gün sürmüş, Kudüs'te ise 18 gün geçirmiştir. Şehirde ikamet ettiği bu süre zarfında, ziyaret ettiği çeşitli mekânlarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir, özellikle şehirdeki ilmî faaliyetlerin etrafında döndüğü, İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden ulemanın yakın olmak ve ilim talep etmek için yolunu tuttuğu öğrenim merkezlerinin en önemlisi, en eskisi, parlak bir ilmî ve kültürel merkez olan, şehrin kültür ve ilim hayatında başrol oynayan Mescid-i Aksâ hakkında. En-Nâblusî, Mescid-i Aksâ'da gerçekleşen ilmi toplantıları, münazaraları ve buna ilişkin ulemanın üstlendiği rolü betimlemiştir. Kudüs'te bulunduğu müddetçe Mescid-i Aksâ'da ibadetlere, dinî derslere, âlimlerin konuşmalarına, zikir ve mevlid meclislerine katılma şansı elde etmiştir. Hanka, ribat, tekke ve zaviye gibi sûfi eğitim kurumlarına gelince, bunlar Beytül-Makdis'teki entelektüel ve kültürel gelişimin temel tezahürü mesabesinde şekillenerek Mescid-i Aksâ'nın ve medreselerin yanısıra şehrin entelektüel, kültürel hayatında özellikle de mane'î terbiye konusunda önemli roller oynadı.

Osmanlı Devleti, sûfi tarikatleri desteklediği için Kudsü'ş-Şerif'in civar bölgeleri mutasavvıflarla dolu bir hale geldi. Zaviyeler, buralarda ilim meclisleri kurulduğu için bu müesseselerin en önemlisidir; ibadet etmek ve çeşitli ilimleri özellikle de dinî ilimleri tedris etmek maksadıyla mutasavvıflar genellikle buralara gittiği için zaviyeler şehirdeki ilmî hayatın merkezlerinden biri olmuştur. En-Nâblusî'nin seyahatinde, şehrin entelektüel ve kültürel faaliyetlerinde seçkin bir rolü olan pek çok medresenin bahsi geçmektedir. Bu medreseler, ilmî bağışlarıyla meşhur olmuşlar, ulemanın, ediplerin ve ilim talep edenlerin gitmeyi en çok istedikleri mekân ve genel olarak Biladü'ş-Şam'da ilmin ve kültürün yayıldığı merkezler haline gelmişlerdir. Es-Selâhiyye, el-Cerrâhiyye, el-Karkaşendiyye, el-Kadiriyye ve el-Bistâmiyye medreselerine ilave olarak en-Nâblusî'nin Kudüs'te bulunduğu sırada bir müddet kaldığı el-Medresetü's-Sultâniyye ya da el-Eşrefiyye, bu medre-

Halhul Şehri Bu güzel ve sulak köy el-Halil şehrinin 5 kilometre kuzeyinde yer alır. Burada üzüm bağları, badem ve benzeri ağaçlar yetişir. Aynı şekilde yerli ve dünya çapında büyük miktarlarda meşhur el-Halil üzümü üretilir. İslami geleneklere göre Nebi Yunus (a.s)'in kabrinin üzerine inşa edildiği Nebi Yunus Mescidi de eski şehrin çevresinde yer alır.

**الحياة العلمية والثقافية لمدينة القدس أواخر القرن السابع عشر الميلادي من خلال رحلة النابلسي المسماة ب:
الحضرة الأنسية في الرحلة القدسية»**

الدكتورة بنان محمد صلاح الدين

قسم اللغة العربية – جامعة القدس – فلسطين

تنبوأ مدينة القدس الشريف مكانة هامة في العقيدة الإسلامية نظراً لمكانتها الدينية فقد شرفها الله سبحانه وتعالى بالإسراء والمعراج وكانت أولى القبليتين وفيها ثالث الحرمين . ونظراً لمكانتها الدينية غدت مؤنلاً لكثير من المسلمين من مختلف أنحاء العالم الإسلامي فكانت مقصداً للرحالة العرب والمسلمين طوال عصور التاريخ التي تلت الفتح العمري لها وبخاصة أقطاب الطرق الصوفية . وأخذ هؤلاء بتدوين مشاهداتهم وانطباعاتهم عن الأماكن التي زاروها خلال رحلتهم، فغدت رحلاتهم من أهم المصادر الجغرافية والتاريخية .

يعد الشيخ عبد الغني النابلسي من أبرز الرحالة المتصوفة الذين ارتحلوا لبيت المقدس خلال العهد العثماني، وتعد رحلته موضوع الدراسة المسماة ب « الحضرة الأنسية في الرحلة القدسية » التي قام بها عام 1690 من أهم الرحلات التي قام بها وقد عرفت باسم الرحلة الوسطى تمييزاً لها عن رحلتين من الرحلات التي قام بها إلى بلاد الشام ومصر والحجاز. وقد استغرقت هذه الرحلة خمسة وأربعين يوماً قضى منها 18 يوماً في مدينة القدس قدم خلالها وصفاً دقيقاً عن مختلف الأماكن التي زارها طوال فترة إقامته بمدينة القدس وبخاصة المسجد الأقصى الذي كان قطب الرحي للحركة العلمية في المدينة ومن أهم المراكز التعليمية وأقدمها ومركز إشعاع علمي وثقافي يقصده العلماء من مختلف أنحاء العالم الإسلامي لطب العلم والمجاورة ، فلعب دوراً محورياً في الحياة العلمية والثقافية في المدينة. وقد وصف النابلسي المجالس والمناظرات العلمية التي كانت تجري بالمسجد الأقصى ودور العلماء فيها . كما استغل وجوده في القدس بالتعب في الأقصى والقاء الدروس الدينية ومحادثة علمائه وحضور مجالس الذكر والموائد . أما المؤسسات التعليمية الصوفية كالحوانق والربط والتكايا والزوايا فقد شكلت مظهراً أساسياً من مظاهر التطور الفكري والثقافي في بيت المقدس ولعبت دوراً مهماً إلى جانب المسجد الأقصى والمدارس في الحياة الفكرية والثقافية في المدينة وبخاصة في مجال التربية الروحية سيما أن الدولة العثمانية شجعت الطرق الصوفية وأصبحت المناطق المجاورة للحرم القدسي مليئة بالمتصوفين ، وقد كانت الزوايا من أهم هذه المؤسسات إذ كانت تقام فيها المجالس العلمية وغدت بذلك إحدى مراكز الحياة العلمية في المدينة إذ كان يؤمها المتصوفة بقصد العبادة وتدریس العلوم المختلفة وبخاصة الدينية منها . واورد النابلسي في رحلته ذكر العديد من المدارس التي كان لها دور مميز في الحركة العلمية والثقافية في المدينة واشتهرت بعطائها العلمي وكانت قبلة يؤمها العلماء والأدباء وطلبة العلم لتغدو بذلك بؤرة إشعاع فكري وحضاري في بلاد الشام بشكل عام . وكان من أهم هذه المدارس المدرسة السلطانية أو الاشرافية التي أقام بها النابلسي طوال فترة وجوده بالقدس بالإضافة إلى المدرسة الصلاحية والجراحية والقرقشندية والقادرية والبسطامية . كما تحدث النابلسي أيضاً عن علماء المدينة ممن التقى معهم أو اجتمع بهم في المسجد الأقصى أو في محل إقامته بالمدرسة السلطانية أو الذين احتقوا به فاقاموا له المآدب . وبذلك ترتدي صورة القدس ومراكزها ومؤسساتها وعلماؤها في رحلة النابلسي أهمية كبرى نظراً لما تعكسه من مكانة دينية وعلمية وثقافية وفكرية مما يجعل من هذه الرحلة مصدراً تاريخياً وأدبياً هاماً بما تقدمه من معلومات فريدة وغنية وقيمة عن القدس أواخر القرن السابع عشر الميلادي مما جعل بعضهم يعتبرها أفضل دليل للزيارات وضع للمدينة في الفترة العثمانية بأسرها بل ربما كان الدليل الأكثر تفصيلاً من غيره .

selerin en mühim olanıdır. Ayrıca en-Nâblusî, Mescid-i Aksâ'da veya Medresetü's-Sultâniyye'deki kaldığı mekânda bir araya gelerek görüştüğü ya da kendisini karşılamak için şölen tertip eden şehrin uleması hakkında da bilgi vermektedir. Böylece Kudüs'ün, Kudüs'ün merkezlerinin, müesseselerinin ve ulemasının sureti en-Nablusî'nin seyahatinde dinî, ilmî, kültürel ve entelektüel konumu yansıttığı için büyük bir öneme bürünür. Bu seyahati, büyük bir tarihî ve edebî kaynak haline getiren, 17. yüzyılın sonlarında Kudüs hakkında verdiği eşsiz, zengin ve kıymetli bilgilerdir. Bazıları bu seyahati şehrin Osmanlı dönemindeki durumunu ziyaret etmek için iyi rehber olarak görür; bununla birlikte galiba diğerlerine göre en fazla ayrıntı barındıran rehberdir.

JERUSALEM FROM THE MAMLUKS TO THE OTTOMANS, AN ANALYSIS OF THE OTTOMAN URBAN INTERVENTIONS IN THE 16TH CENTURY.

Assist. Prof. Ruba Kasmó

Fatih Sultan Mehmet University

In 1516, the Ottoman Sultan Selim defeated the Mamluk Sultan Qansuh al-Ghuri at the battle of Marj Dabiq near Aleppo, and thus the Ottomans inherited the ancient cities of Greater Syria (Bilad al-Sham) including Jerusalem. In addition to the administrative and legal changes, those cities went under certain urban transformation process to signal the Ottoman hegemony over them; and this process varied according to the social and economic realities of each city.

Jerusalem was assimilated into the administrative structure of the Ottoman Empire soon after the conquest as a sanjak of the beylerbeylik (region) of Damascus. The Ottomans considered Jerusalem to be of great religious significance, as the third holiest site in Islam after Mecca and Medina. However, it was not until the rule of Sultan Suleiman, the Magnificent, that Jerusalem witnessed important urban interventions. He rebuilt the walls that still stand in the city today, restored the Harem al-Sharif, improved the water system and established charitable complexes.

This paper aims at exploring the Ottoman strategies that were used to create the "Ottoman" Jerusalem with taking the two cities of Damascus and Aleppo as comparative case studies. It will consider the context of the 16th century through presenting the urban character of the Mamluk city and analyzing the major Ottoman urban interventions during the period immediately following conquest in terms of pattern of patronage, urban changes and choices of architectural forms.

MEMLÜKLERDAN OSMANLI'YA KUDÜS, 16. YÜZYILDA OSMANLI KENTSEL MÜDAHALESİNİN BİR ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Ruba Kasmó

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

1516'da Osmanlı Padişah Selim, Memlük Sultanı Kansu el-Gavri'yi Halep yakınlarında

gerçekleşen Mercidabık Savaşında yenilgiye uğratmış ve böylece Osmanlılar Kudüs'ü de içine alan Büyük Suriye'nin eski şehirlerini (Bilad el-Şam) devralmıştır.

İdari ve yasal değişikliklere ek olarak, bu şehirler Osmanlı hegemonyası altında olduklarının bir işareti olarak, belirli bir kentsel dönüşüm sürecine girmiş; ve bu süreç her şehrin sosyal ve ekonomik gerçeklerine göre değişiklik göstermiştir.

Kudüs, fethinden kısa bir süre sonra, Şam Beylerbeyliğinin sancağı olarak Osmanlı İmparatorluğunun idari yapısına dahil edilmiştir. Osmanlılar dinen büyük öneme sahip olan Kudüs'ü Mekke ve Medine'den sonra İslam'daki en kutsal üçüncü kutsal alan olarak görüyorlardı. Bununla birlikte, Kanuni Sultan Süleyman'ın idaresine kadar Kudüs önemli kentsel müdahalelere tanık olmamıştır. Süleyman döneminde, halen kentte dimdik duran duvarları yeniden inşa edilmiş, Harem el-Şerif'in restorasyonu ile ilgilenilmiş, su sistemi geliştirilmiş ve hayırsever kompleksler kurulmuştur.

Bu makale, Şam'ın iki kenti ile Halep'i karşılaştırmalı alan çalışmaları olarak almak suretiyle "Osmanlı" Kudüs'ünü yaratmak için kullanılan Osmanlı stratejilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. 16. Yüzyıl bağlamından, Memluk şehrinin kentsel karakterini sunarak ve fetihden hemen sonraki dönemde büyük Osmanlı kentsel müdahalelerini patronaj, kent değişiklikleri ve mimari biçimlerin seçimi açısından analiz ederek ele alacaktır.

KUDÜS'TEKİ 16. YÜZYIL OSMANLI VAKIF YAPILARININ KORUNMASI ÜZERİNE

DEĞERLENDİRMELER

Dr. Ömer Dabanlı

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Osmanlı, hâkimiyetine giren şehirleri imar etmek ve şehrin sosyal, kültürel ve fiziki dönüşümünü sağlamak için vakıf müessesesini etkin bir biçimde kullanmıştır. Arasına neredeyse bir asır süren (1099-1187) haçlı istilası dönemi girse de, toplamda yaklaşık sekiz asırdır (638-1099 ve 1187-1516) İslam hâkimiyeti altındaki Kudüs şehrinde, Osmanlı yönetiminin getirdiği yorumu ve yaklaşımları izlemek açısından vakıf müesseseleri önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Osmanlı'nın en parlak döneminde Kudüs'te yapılan imar hareketleriyle gerçekleştirilen söz konusu yapılardan günümüze ulaşanların korunması ve vakfiyelerindeki amaçları doğrultusunda kullanılabilme potansiyellerinin araştırılması, şehrin kimliğinde önemli bir yeri olan Osmanlı döneminin izlerinin korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu araştırma, Kudüs'te Osmanlı'nın 16.yüzyıldaki vakıfları eliyle gerçekleştirdiği imar hareketleri ve vakıf yapıları ile bu yapıların günümüzdeki durumunun koruma açısından değerlendirilmesi üzerinde durmaktadır.

OTTOMAN URBAN HERITAGE OF JERUSALEM, PRESERVATION, CHALLENGES AND POTENTIALS

Assist. Prof. Lana Kudumoviç

Fatih Sultan Mehmet University

During its long history of more than 4000 years, remarkable urban pattern and outstanding structures of Jerusalem were built. Among many valuable assets left by different cultures and dynasties that were ruling the area, Ottoman legacy was created during 4 centuries of their presence inside the city. After Jerusalem came under Ottoman rules in 1517 several significant interventions were conducted. The deep changes witnessed by the Ottoman Empire in 19th century affected all the provincial area, including Jerusalem.

Centuries under Ottomans contributed to the city development from Mamluk toward westernized urban pattern. Unique by its symbolic meaning it is a sacred holy site for three monotheistic religions. Values of the Old city are worldwide recognized in 1981 and "Old City of Jerusalem and its Walls" were inscribed in a world heritage list.

Polarized society is reflected on the urban fabric and city is divided into four quarters Muslim, Jewish, Armenian and Christian. It is not that just of the urban fabric and society are fragmented, but also different stakeholders and decision makers are involved in the preservation activities inside the Old city. Therefore there is a constant question on right to the city and thus fragmentation and conflict.

However, in the coming years, since the Ottoman time, question about the right to the city was and still is a major problem that affect valuable asset of the Old City. Due to different politics and still no common solution old city structures are suffering from lack of heritage preservation activities.

This paper will give brief overview of the Ottoman contribution to the creation of urban pattern of the Old city of Jerusalem, and polarized approaches and different political ideologies affecting valuable asset. Also paper will explore potential to preserve and to include Ottoman urban heritage into a concept of the sustainable preservation.

KUDÜS'TE OSMANLI KENTSEL MİRASI: KORUMA, SORUNLAR VE İMKÂNLAR

Yrd. Doç. Dr. Lana Kudumoviç

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

4000 yılı aşkın uzun tarihi boyunca, Kudüs'te dikkat çekici bir kentsel düzen ve seçkin yapılar inşa edilmiştir. Bölgeyi yöneten farklı kültür ve hanedanlar tarafından bırakılan birçok değerli varlık arasında, Osmanlı mirası kentin içinde dört yüz yıl boyunca varlıklarını sürdürmüştür. Kudüs, 1517'de Osmanlı yönetimine girdikten sonra, bazı önemli müdahaleler gerçekleştirilmiştir. 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun tanık olduğu derin değişimler, Kudüs'ün de aralarında bulunduğu tüm vilayetleri etkilemiştir. Osmanlı yönetimi altında geçen yüzyıllar, kent kalkınmasının Memlûk'den batılılaşmış kent düzenine doğru değişmesini sağlamıştır. Benzersiz sembolik anlamıyla, üç tek Tanrılı din için de kutsal bir alandır, Kudüs. Eski kentin sahip olduğu değerler 1981'de dünya çapında kabul edilir hale gelmiş ve "Tarihi Kudüs şehri ve Duvarları" dünya mirası listesinde yerini almıştır.

Kutuplaşmış toplum yapısı kent dokusuna da yansımış ve şehir Müslüman, Yahudi, Ermeni ve Hıristiyan olmak üzere dört mahalleye bölünmüştür. Parçalanmış yalnızca şehrin dokusu ve toplum değildir, kent paydaşları ve karar vericiler aynı zamanda tarihi eski şehir içindeki koruma faaliyetleriyle ilgili konularda da farklı fikirler öne sürmektedir.

Böylece, parçalanma ve çatışma nedeniyle sürekli bir sorun yaşanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da, Osmanlı döneminden kalan kent hakkına ilişkin sorunlar, tarihi Eski Şehir'in değerli varlığını etkileyen öneme sahip olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Farklı siyaset yolları ve ortak bir çözüm bulunmadığından, eski şehir yapıları, miras koruma faaliyetlerinin eksikliğinden muzdariptir.

Bu makale, tarihi Kudüs şehrinin kent düzeninin yaratılması üzerindeki Osmanlı katkılarını, kütüplaşmış yaklaşımlara ve değerli varlığını etkileyen farklı politik ideolojilere genel bir bakış sunmaktadır. Ayrıca, Osmanlı kentsel mirasını korumak ve sürdürülebilir koruma kavramı içine dahil etmek için gerekli potansiyeller keşfedilecektir.

KUDÜS'ÜN GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE DÖNÜŞÜMÜ

Yrd. Doç. Dr. Alidost Ertuğrul

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Geleneksel Osmanlı kentlerinde değişen üretim-tüketim kısacası yaşamsal pratiklerde oluşan kırılma kimi kaynaklarda modernizasyon kimilerinde batılı etkilerle dönüşüm başlıklarıyla incelenmektedir. Söz konusu değişimlerin kent bütününde ve yapı ölçeğinde çıkardığı değişimleri incelemek zihni dönüşümün fiziksel yansımalarını anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Batılı etkilerle ortaya çıkan dönüşüm denilince geleneksel yaşam biçiminin değişmeye başlamasıyla ortaya çıkan farklı yapı tipleri, yeni yapım teknikleri, yeni yol ve çevre düzenlemeleri ve kent yönetimine dair idari düzenlemelerden söz edilmektedir.

19. yüzyılın ortalarına kadar Kudüs'ün çevresinde gelişen bazı köyler hariç sur içinde gelişen bir kentsel düzenin sürdüğü anlaşılmaktadır. 19. Yüzyılda Belediye sisteminin kurulması, Avrupa Ülkelerinin bölgeye ilgileri, dünyanın farklı yerlerinden gelen göçmenler ve gelişen ulaşım ağı ve biçimleri Kudüs'ü dönüştüren başlıca etkenler olarak dikkati çekmektedir.

Kentsel gelişimle birlikte kentin 19. Yüzyıl başında yaklaşık olarak 15.000 olan nüfusu 1872 yılında 58.000'e ulaşmıştır. Artan nüfusa paralel olarak sur dışındaki bölgelerde yeni Arap ve Yahudi yerleşimleri kurulmaya başlanmıştır. Kentin farklı milletlerden oluşan nüfus yapısına bağlı olarak Amerikan kolonisi, Alman kolonisi, Arap, Yahudi ile Ermeni nüfuslar için yeni yerleşim alanları ortaya çıkmıştır. Özellikle sur dışında kurulan yeni yerleşim alanlarında kentin geleneksel dokusundan farklı olarak mimari düzen, ölçek ve işlev olarak farklı yeni yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Kudüs'te sur içinde ve dışında yeni okul, hastane yapıları, oteller, yeni ticari yapılar ve pazar yerleri yapılmıştır. Öte yandan belediye hizmetlerinin gelişmesine paralel olarak yeni yollar, sokak düzenlemeleriyle kentin yapısının yüzyıl öncesine göre çok radikal bir biçimde değiştiği görülmektedir.

19. Yüzyıl'da Osmanlı kentlerinde ortaya çıkan dönüşümlerde; geleneksel kent dokusunun çeşitli etkenlerle değiştiği gözlenmektedir. Akdeniz coğrafyasındaki dönemin önemli kentleri olan Selanik, İzmir, Beyrut, Kudüs gibi şehirlerde bu dönüşümün izlerini araştırarak çeşitli araştırmalar ve yayınlar yapılmıştır. Bu kentlerde ortaya çıkan dönüşümlerin birbirine benzeyen yönleri olduğu gibi birbirinden ayrılan yönleri de bulunmaktadır. Bu bildiri kapsamında Kudüs'ün 19. Yüzyıl içerisinde geçirdiği kentsel dönüşüm Kudüs'e özgü durumlar dikkate alınarak irdelenmeye çalışılacaktır.

**Osmanlılar Döneminde Kudüs
Uluslararası Sempozyumu**

*International Symposium on al-Quds
during the Ottoman Period*